

University of
Sistan and Baluchestan

Analysis of the effect of trade on economic welfare in Iran during the last half century

Shahryar Zaroki¹, Mani Motameni², Fatmeh Mollatabar Firoozjaei³, Mehdi Hasanpour Varkolaei⁴

1. Corresponding Author, Associate Professor, Department of Energy Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. E-mail: sh.zaroki@umz.ac.ir
2. Associate Professor, Department of Energy Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. E-mail: m.motameni@umz.ac.ir
3. Master of Economics, Department of Energy Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. E-mail: fatemeh1373mf@gmail.com
3. Master of Economics, Department of Theoretical Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran. E-mail: mehdihasanpour788@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Submitted: 3 June 2024

Revised: 23 May 2024

Accepted:

15 September 2024

Online: 1 October 2024

JEL: I31, F14, C22.

Keywords:

Economic Welfare, Trade, ARDL, Iran.

Foreign trade has a substantial impact on economic welfare and various economic indicators, including growth and consumer welfare. The primary objective of this research is to examine and explicate the impact of foreign trade on economic welfare in Iran. For this aim, the research model was estimated in two forms using a distributed lag autoregressive approach from 1973 to 2022. In addition to exports and imports, the economic openness index was used to measure foreign trade, and a composite welfare index was employed to calculate economic welfare. The results of this study according to the two indexes of international trade, indicate that a positive impact of the international trade on the welfare, and the favorable effect of exports on welfare is considerably higher than the favorable influence of imports. The terms of trade as a percentage of GDP, oil and gas exports, and real GDP per capita have a positive effect on welfare, whereas inflation mitigates the welfare. According to the findings, while emphasizing the curbing of inflation and implementing strategies to improve the business environment, such as boosting non-oil exports, attracting foreign investment, removing non-tariff barriers, and stabilizing exchange rates, it is recommended that export policies should be given a higher priority compared to import ones to enhance economic welfare..

Cite this article: Zaroki, S., Motameni, M., Mollatabar Firoozjaei, F., Hasanpour Varkolaei, M. (2024). Analysis of the effect of trade on economic welfare in Iran during the last half century *Stable Economy Journal*, 5(3), 107-136 . DOI: 10.22111/sedj.2024.48922.1481

© The Author(s).

DOI: 10.22111/sedj.2024.48922.1481

Publisher: University of Sistan and Baluchestan

Extended Abstract

Introduction

Economic welfare refers to the multifaceted political, social and economic conditions that promote the individual and social capabilities of the entire society, adherence to the country and preserving the dignity of individuals are considered as its fundamental goals (Yazdani, 2002). Welfare is one of the appropriate criteria to evaluate the success and failure of the government, which is influenced by several factors, including production, business cycles, inflation, unemployment, exchange rate, globalization, population, government size, and foreign trade. Economists hold the belief that international trade can have an impact on the welfare of trading partners worldwide. To prove this claim, we can refer to famous theories of international trade, including Ricardo's comparative advantage or Smith's absolute advantage. To achieve this, it is inevitable to encounter obstacles and limitations along the way. For example, governments intervene in trade by imposing tariffs and non-tariff barriers and lead to disruptions in international trade, which can ultimately lead to a decrease in global prosperity. Iran, as a developing country and a raw material exporter, has a heavy dependence on commodity prices, which can lead to economic instability due to unpredictable fluctuations in international commodity prices. In the last decade, the intensification of economic sanctions has imposed a lot of extra costs on trade, which has probably reduced the result of the exchange relationship, and it has decreased considerably compared to other periods. On the other hand, economic prosperity has experienced a noticeable decrease in this period (Andish et al., 2021); Therefore, considering the importance of trade in economic welfare, in the present study, we attempt to calculate the economic welfare using the IEWB method for almost 5 decades (1973 to 2021). Moreover, the effect of trade on the economic welfare is investigated in the mentioned period. For this purpose, the research model has been specified in two formats (according to two indicators of international trade) and estimated through the ARDL technique. The innovation of this study is that previous scholars have not examined examines the effect of foreign trade on economic welfare, but we make this happen using two foreign trade indicators including the degree of trade openness and the terms of trade.

Method

The purpose of the research is to determine how trade affects the economic welfare in Iran from 1973 to 2022. For this purpose, using autoregressive distributed lags (ARDL), the econometric models have been estimated based on two indicators of international trade. First, the economic welfare of Iran was calculated through the index of economic wellbeing (IEWB), which consists the four dimensions of the consumption flow (CF), wealth accumulation (WS), income distribution (ID) and economic security (ES). After that, according to the previous studies and theoretical background, we selected our other independent variables except economic welfare in order to specify our econometric model. The other independent variables defined as follow:

Open demonstrates trade openness that is equal to total exports plus total imports divided to GDP. The terms of trade as a percentage of GDP is represented by TOT, OilGasExR, RGDPPC, and Inf show oil and gas export as a percentage of GDP, real GDP per capita, and inflation rate, respectively. ExR and ImR are the ratio of export and import of goods and services to production, respectively.

$$IEWB = CF + WS + ID + ES$$

$$IEWB_t = \sum_{j=1}^{p_1} \rho_j IEWB_{t-j} + \sum_{j=0}^{q_1} \theta_{1j} Open_{t-j} + \sum_{j=0}^{r_1} \beta_j TOT_{t-j} + \sum_{j=0}^{s_1} \delta_j OilGasExR_{t-j} + \sum_{j=0}^{u_1} \phi_j RGDPPC_{t-j} + \sum_{j=0}^{v_1} \omega_j Inf_{t-j} + \varepsilon_{1t}$$

$$IEWB_t = \sum_{j=1}^{p_2} \rho_j IEWB_{t-j} + \sum_{j=0}^{q_{21}} \theta_{21j} ExR_{t-j} + \sum_{j=0}^{q_{22}} \theta_{22j} ImR_{t-j} + \sum_{j=0}^{r_2} \beta_j TOT_{t-j} + \sum_{j=0}^{s_2} \delta_j OilGasExR_{t-j} + \sum_{j=0}^{u_2} \phi_j RGDPPC_{t-j} + \sum_{j=0}^{v_2} \omega_j Inf_{t-j} + \varepsilon_{2t}$$

Results

The results of long-term estimate reveal that the explanatory indicators of international trade in this study have a positive effect on economic welfare, which is consistent with the theories. In addition, the magnitude of the positive effect of exports and imports on economic welfare is considerably different from each other, in which the favorable impact of exports on economic welfare is almost three times higher than that of imports. Apart from that, an increase in the ratio of exchange to production, oil and gas exports, and GDP per capita boosts economic welfare while inflation has an unfavorable impact on economic welfare.

Conclusion:

According to the findings, policymakers should focus more on foreign trade, especially exports, to improve economic welfare. In general, it is recommended that economic decision-makers implement policies such as diversifying exports, developing export strategies, free-trade policies (creating free zones, reducing dependence on oil and gas exports), and investing national revenues in international markets like stock exchanges, insurance, and oil fields to boost exports. It should be established a foreign exchange reserve account, and we should try to eliminate non-tariff barriers. Policymakers should also legislate policies which improve GDP per capita as well as employment. Finally, they should simultaneously apply monetary contraction and financial expansion policies as well as curbing inflation.

Ethical Considerations:

Compliance with ethical guidelines: All applicable ethical guidelines were followed.

Funding: This research received no external funding.

Authors' contribution: The first author has proposed and supervised doing this research, and has written the first version of the manuscript. The second author has gathered data and estimated the econometric models. The third and Fourth author has revised models and edited the manuscript.

Conflict of interest: The authors declare that they have no conflicts of interest

تحلیل اثر تجارت بر رفاه اقتصادی در ایران طی نیم قرن اخیر

شهریار زروکی^۱؛ مانی موتمنی^۲؛ فاطمه ملاتبارفیروزجائی^۳؛ مهدی حسن پور ورکلائی

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، گروه اقتصاد انرژی، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: Sh.zaroki@umz.ac.ir
۲. دانشیار، گروه اقتصاد انرژی، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: m.motameni@umz.ac.ir
۳. کارشناسی ارشد اقتصاد انرژی، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: fatemeh1373mf@gmail.com
۴. کارشناسی ارشد اقتصاد نظری، دانشکده علوم اقتصادی و اداری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: mehdihasanpour788@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	تجارت خارجی تاثیر بسزایی بر رفاه اقتصادی و بر شاخص‌های مختلف اقتصادی از جمله رشد و رفاه مصرف‌کننده دارد. بنابراین هدف اصلی پژوهش حاضر تحلیل و تبیین اثر تجارت خارجی بر رفاه اقتصادی در ایران است. برای این منظور الگوی پژوهش در دو قالب و با استفاده از رهیافت خود رگرسیونی با وقفه‌های توزیعی در دوره زمانی ۱۳۵۲ تا ۱۴۰۱ برآورد شد؛ به‌نحوی که علاوه بر صادرات و واردات، از شاخص درجه باز بودن اقتصادی جهت سنجش تجارت خارجی و از شاخص ترکیبی رفاه برای محاسبه رفاه اقتصادی استفاده شده است. نتایج این پژوهش بر طبق دو شاخص تجارت جهانی، بیانگر تأثیر مثبت تجارت بین‌الملل بر رفاه می‌باشد و اندازه اثرگذاری مطلوب صادرات بر رفاه بطور معناداری بزرگتر از اندازه اثرگذاری مطلوب واردات است. نسبت رابطه مبادله به تولید ناخالص داخلی، صادرات نفت و گاز و درآمد سرانه حقیقی اثری مثبت بر رفاه دارند، در حالی که تورم، رفاه را کاهش می‌دهد. مطابق با یافته‌ها ضمن تأکید بر کنترل تورم و اتخاذ راهکارهایی در بهبود فضای تجارت مانند توسعه صادرات غیرنفتی، جذب سرمایه‌گذاری خارجی، حذف موانع غیرتعرفه‌ای و ثبات نرخ ارز، پیشنهاد می‌شود که در جهت بهبود رفاه اقتصادی، سیاست‌های صادراتی در مقایسه با واردات بیشتر مورد توجه قرار گیرد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۳/۱۴	
تاریخ ویرایش: ۱۴۰۳/۶/۲۷	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۷/۹	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۷/۱۰	
JEL: I31, F14, C22.	
واژه‌های کلیدی:	
رفاه اقتصادی، تجارت، رهیافت خودرگرسیونی با وقفه‌های توزیعی، ایران	

استناد: زروکی، شهریار؛ موتمنی، مانی؛ ملاتبارفیروزجائی، فاطمه؛ حسن پور ورکلائی، مهدی (۱۴۰۳). تحلیل اثر تجارت بر رفاه اقتصادی در ایران طی

نیم‌قرن اخیر. اقتصاد باثبات، ۵(۳)، ۱۰۷-۱۳۶. DOI: 10.22111/sedj.2024.48922.1481

۱. مقدمه

رفاه اقتصادی به شرایط چندجانبه‌ی سیاسی، اجتماعی و اقتصادی گفته می‌شود که ارتقای توانمندی‌های فردی و اجتماعی کل اقشار جامعه، پایبند بودن در قبال کشور و حفظ کرامت افراد از اهداف بنیادین آن محسوب می‌شود (یزدانی، ۱۳۸۲). یکی از معیارهای مناسب جهت ارزیابی میزان موفقیت و شکست دولت ارزیابی وضعیت رفاهی جامعه می‌باشد که از عوامل متعددی تأثیر می‌پذیرد که از جمله آن می‌توان به تولید و نوسانات حاصل از آن، تورم، بیکاری، نرخ ارز، جهانی‌شدن، جمعیت، اندازه دولت و تجارت خارجی اشاره داشت. عموم اقتصاددانان بر این باورند که تجارت بین‌الملل می‌تواند بر رفاه شرکای تجاری در سرتاسر جهان تأثیر بگذارد. برای اثبات این ادعا می‌توان به نظریه‌های مشهور تجارت بین‌الملل از جمله مزیت نسبی ریکاردو^۱ و یا مزیت مطلق اسمیت^۲ اشاره کرد. ولی برای تحقق این امر، وجود برخی موانع و محدودیت‌ها در این مسیر اجتناب‌ناپذیر است؛ برای نمونه دولت‌ها به واسطه اعمال تعرفه و موانع غیرتعرفه‌ای در تجارت مداخله کرده و منجر به اختلال در تجارت بین‌الملل می‌شوند که این امر در نهایت می‌تواند موجب کاهش رفاه جهانی شود. همچنین، کشورهایی با اقتصاد باز نسبت به کشورهای با اقتصاد بسته از بهره‌وری و رشد اقتصادی بالاتری برخوردارند. در اکثر کشورها از جمله کشورهای در حال توسعه به علت مزایای اقتصاد باز در مقایسه با اقتصاد نسبتاً بسته، مقوله آزادسازی تجاری مورد توجه واقع شده است. تغییر موانع تجاری که به عنوان یک محدودیت در فرآیند تجارت، منجر به تغییر قیمت‌ها می‌شود و این موضوع به نوبه خود می‌تواند اثر قابل توجهی در کاهش فقر، توزیع درآمد و تخصیص منابع داشته باشد و به تبع آن افزایش در رفاه اقتصادی را نتیجه دهد (محمودی، ۱۳۹۱). تغییر رفاه جامعه که در پی تغییر سیاست‌های تجاری ایجاد می‌شود به عواملی مانند قدرت خرید درآمد، تغییر قیمت‌ها، درآمد ملی و تحلیل تقاضاکنندگان از منافع و مخارج واقعی افزایش یافته بستگی دارد. افزایش ذخایر ارزی به علت بالا رفتن صادرات موجب می‌شود تولید و رفاه اقتصادی افزایش یابد. سیاست‌های تجاری اثرات مختلفی بر عوامل اقتصادی دارند (Amiti & et al, 2019). تعرفه نه تنها تجارت، تولید، الگوهای مصرف و رفاه کشورهای وضع‌کننده تعرفه را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ بلکه بر رفاه شرکای تجاری نیز مؤثر است. اکثر اقتصاددانان معتقدند تعرفه اثر معکوس بر رشد و رفاه اقتصادی دارد؛ در صورتی که تجارت آزاد و کاهش موانع تجاری اثر مستقیم بر رشد و رفاه دارند، درعین حال آزادسازی تجاری می‌تواند منجر به ایجاد زیان رفاهی قابل توجه و نابرابر و انتقال کارگران در بخش‌های وارداتی می‌شود (Igm, 2016 & Krugman, 1994). یکی از شاخص‌ها به منظور ارزیابی مقدار برخورداری از منافع

¹ David Ricardo's Comparative Advantage

² Smith's Absolute Advantage

تجارت کشورها می‌توان به نتیجه رابطه مبادله اشاره کرد که نشان‌دهنده آن است که هر کشور در ازای هر واحد صادرات چه میزان واردات دارد (کشاورز، ۱۳۹۵). افزایش ذخایر ارزی به علت بالارفتن صادرات موجب می‌شود که تولید و رفاه اقتصادی افزایش یابد. نتیجه رابطه مبادله از لحاظ مفهومی به رابطه مبادله بستگی دارد؛ به نحوی که هر چه میزان واردات در ازای حجم معینی از صادرات بیشتر باشد نشان‌دهنده این است که نتیجه رابطه مبادله افزایش یافته است و بلعکس آن (Jawaid, 2019). تجارت کالا و خدمات و اثرات اقتصادی ناشی از تغییر قیمت‌های نسبی صادرات و واردات هر کشور از نتیجه رابطه مبادله نشئت می‌گیرد. در کشورهای با درجه بازبودن بالاتر، اثری که رابطه مبادله بر رشد و رفاه اقتصادی دارد از اهمیت قابل توجهی برخوردار است؛ در صورتی که نتیجه رابطه مبادله کاهش یابد موجب می‌شود در کشورهای در حال توسعه و پیشرفته شکاف درآمدی افزایش یابد. عواملی نظیر تحرک منابع، بالا رفتن قیمت صادرات و افزایش کارایی و کیفیت از بهبود رابطه مبادله ناشی می‌شود؛ به عبارت دیگر نتیجه رابطه مبادله با اثرگذاری بر توزیع درآمد جهانی در تعیین منافع کشورهای مورد معامله نقش قابل توجهی ایفا می‌کند. ایران به عنوان کشور در حال توسعه و صادرکننده مواد خام وابستگی زیادی به درآمدهای ارزی دارد و تغییرات قیمت مواد اولیه موجب ایجاد نوسان در اقتصاد می‌شود. در ده سال اخیر تشدید تحریم‌های اقتصادی موجب تحمیل هزینه‌های زیادی بر تجارت شده که احتمالاً نتیجه رابطه مبادله را کاهش داده است و نسبت به دیگر دوره‌ها به طور قابل ملاحظه‌ای کاهش یافته است و از سوی دیگر رفاه اقتصادی در این دوره کاهش محسوسی را تجربه کرده است (اندایش و همکاران، ۱۴۰۰)؛ از اینرو با توجه به اهمیت تجارت در بحث رفاه اقتصادی، در مطالعه حاضر تلاش بر آن است نخست برای محاسبه رفاه اقتصادی برای تقریباً ۵ دهه (۱۳۵۲ تا ۱۴۰۱) از شاخص ترکیبی رفاه اقتصادی^۱ استفاده شده است. دوم، اثر تجارت بر شاخص رفاه اقتصادی در دوره مذکور بررسی شود. برای این منظور الگوی پژوهش در دو قالب (با توجه به دو شاخص از تجارت بین‌الملل) و بر مبنای رهیافت خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی^۲ که در مطالعه اندایش و همکاران (۲۰۲۲)، مهدی‌زاده رایینی و همکاران (۲۰۲۲)، عمر (۲۰۱۴)^۳ و شهرآز و همکاران (۲۰۲۴)^۴ نیز استفاده شده، برآورد گردیده است. جهت تبیین نوآوری پژوهش حاضر، توضیح آن که با جستجوی نگارندگان، مطالعات متنوعی در ارتباط با اثر تجارت خارجی بر سایر متغیرهای اقتصادی و هم‌چنین عوامل مؤثر بر رفاه اقتصادی در داخل کشور انجام شده است؛ ولی مطالعه‌ای که مستقیماً

¹ Index of Economic Well-Being

² Autoregressive distributed lags

³ Umer & et al

⁴ Sheraz & et al

اثر تجارت خارجی بر رفاه اقتصادی را مورد بررسی قرار دهد و به طور هم‌زمان اثر شاخص‌های تجارت خارجی شامل (درجه‌ی بازبودن تجاری و نسبت صادرات و واردات به تولید) را در کنار رابطه مبادله و صادرات نفت و گاز بر رفاه در دوره‌ی زمانی موردنظر بررسی کند یافت نشده است و از اینرو مطالعه حاضر از منظر موضوعی دارای نوآوری است. دوم، برای محاسبه رفاه اقتصادی در دوره مورد بررسی از شاخص ترکیبی رفاه اقتصادی استفاده شده است که با چالش‌های فراوان در استخراج ریزداده‌ها برای ۵ دهه همراه بوده است. این شاخص بدان دلیل که ابعاد مختلف اقتصادی از جمله درآمد، ثروت، امنیت و مصرف را در بر می‌گیرد، می‌تواند نمایانگر خوبی از وضعیت رفاهی جامعه باشد. همچنین، این دوره زمانی گسترده، شامل پدیده‌های مهم سیاسی و اقتصادی از جمله برنامه‌های اول تا ششم توسعه، انقلاب، جنگ، برجام، تحریم‌ها در اقتصاد ایران می‌باشد که به‌وضوح می‌توان اثر آن‌ها را در روند حرکتی متغیرهای مورد استفاده در پژوهش مشاهده نمود. شایان ذکر است که چارچوب مقاله حاضر بدین شرح است که در ادامه و پس از مقدمه، بخش دوم به ادبیات پژوهش با تمرکز بر ادبیات نظری و تجربی اختصاص یافته است. در بخش سوم به تصریح الگوی پژوهش، محاسبه شاخص ترکیبی رفاه و توصیف داده‌ها پرداخته شده است. در بخش چهارم، تحلیل نتایج برآورد الگو در دو قالب صورت می‌گیرد و در نهایت یافته‌های پژوهش ارائه می‌شود.

۲. ادبیات پژوهش

۲-۱. ادبیات نظری پژوهش

رفاه اقتصادی به مجموعه‌ای متشکل از قوانین، سیاست‌ها و برنامه‌هایی اطلاق می‌شود که در قالب سازمان‌های رفاهی و نهادهای اجتماعی برای پاسخ به نیازهای مادی و معنوی و تامین سعادت انسان شکل می‌گیرند تا زمینه‌های رشد را فراهم کنند (آرمان‌مهر و فرهنگ‌دمنش، ۱۳۹۶). در گذشته، جهت‌سنجش رفاه از شاخص‌های ساده‌تری نظیر تولید ناخالص داخلی و درآمد سرانه جهت‌سنجش رفاه استفاده شده است ولی در سال‌های اخیر از شاخص ترکیبی که به وسیله اوزبرگ مطرح شد برای محاسبه رفاه اقتصادی استفاده می‌شود زیرا شاخصی جامع و فراگیر جهت ارزیابی رفاه اقتصادی می‌باشد (Slensink, 2019). این شاخص از بین متغیرهای اقتصادی بیشترین اهمیت را به اجزای مرتبط با ابعاد ۴ متغیر مصرف، ثروت، توزیع درآمد و امنیت اقتصادی می‌دهد (Varita, 2020). همچنین، تجارت خارجی به مبادلات کالا و خدمات در کل مرزهای ملی گفته می‌شود که در اکثر کشورها بیانگر بخش مهمی از تولید ناخالص داخلی می‌باشد (بهراد امین و همکاران، ۱۳۹۶). تئوری تجارت خارجی بیانگر این است که تجارت منجر به رشد و توسعه اقتصادی کشورها می‌شود. ساختار تجارت خارجی هر کشور و ترکیب کالاهای صادراتی دو عاملی هستند که منفعت حاصل از باز بودن

تجارت در یک کشور را مشخص می‌کنند؛ صادرات، یک بخش از تجارت خارجی است که افزایش آن منجر به افزایش درآمدهای ارزی می‌شود. از جمله عواملی که موجب می‌شود وابستگی به درآمدهای صادراتی افزایش یابد، عدم تنوع کالاهای صادراتی و متمرکز شدن بر صادرات منابع نفتی و مواد خام است که نوسانات در این بخش منجر به اختلال در کل نظام اقتصادی می‌شود (عزیزی و همکاران، ۱۳۹۷). تنوع بالای صادراتی می‌تواند یکی از عوامل حائل در برابر شوک‌های خارجی باشد و موجب تعدیل نوسانات ایجاد شده بر متغیرهای کلان شود (Dunning, 2006). صادرات در کشورهای در حال توسعه در مقایسه با کشورهای با اقتصاد پیشرفته از تنوع کمتری برخوردار است؛ بنابراین با متنوع‌سازی صادرات سبد کالاهای صادراتی مانند پرتفو عمل کرده و موجب کاهش ریسک می‌شود. از این رو این عامل، در کنار باز بودن تجارت می‌تواند اثرات مثبتی بر توسعه و رفاه اقتصادی و اجتماعی کشورها داشته باشد.

نظریه‌های تجارت خارجی مانند سایر حوزه‌های علم اقتصاد با توجه به شرایط تجاری و تحولات اقتصادی توسعه می‌یابند. تئوری‌های تجارت بین‌الملل را می‌توان به دو گروه سنتی و مدرن تقسیم کرد. تئوری‌های مزیت مطلق اسمیت (۱۷۷۶)، مزیت نسبی ریکاردو (۱۸۱۷)، نظریه فراوانی هکشر اوهلین (۱۹۳۳) و هزینه فرصت هابرلر (۱۹۳۶)^۱ از نظریه‌های سنتی تجارت بین‌الملل می‌باشند. این نظریه‌ها مبتنی بر عوامل سنتی تولید از جمله سرمایه و کار است. در این نظریه‌ها تلاش بر آن بوده است روابط بازرگانی خارجی براساس نظریات تجارت خارجی کلاسیک توجیه گردد (سعادت و همکاران، ۱۳۹۷). در نظریه هکشر- اوهلین^۲ (۱۹۱۹)، برخلاف آنچه ریکاردو بیان کرده بود که تفاوت در مزیت نسبی به دلیل تفاوت در بهره‌وری تولید است، تفاوت در مزیت نسبی به دلیل تفاوت در میزان بهره‌مندی کشورها از عوامل طبیعی تولید دانسته شده است (Firlana & Wahyu, 2022). در نظریه استالپر-ساموئلسون^۳ فرض بر این است ۲ کالا، ۲ کشور و ۲ عامل تولید کار و سرمایه وجود دارد. تابع تولید کالا در ۲ کشور یکسان است و رقابت کامل و تحرک کامل عوامل تولید وجود دارد؛ بنابراین، به دلیل وجود تجارت، در هر کشور تولید کالایی که به‌طور نسبی از عامل تولید فراوان‌تر استفاده می‌کند افزایش یافته و تولید کالای دیگر که از عامل کمیاب استفاده می‌کند کاهش می‌یابد؛ در نهایت تمایل به برابری جزئی قیمت‌های عوامل تولید کمیاب نسبت به عامل فراوان‌تر می‌شود (بهلول‌وند و عربی، ۱۳۹۹). قضیه ریبزنسکی^۴ بیان می‌کند در صورت ثابت بودن نسبت قیمت کالاها؛

¹ Haberler's Opportunity Cost

² Heckscher & Ohlin

³ Stolper- Samuelson

⁴ Rybchenky

در صورتی که موجودی یک عامل تولید افزایش یابد، تولید کالایی که از این عامل تولید استفاده می‌کند به نسبت بیشتری استفاده می‌کند افزایش یافته و تولید کالای دیگر کاهش می‌یابد. یکی از دلایل بازنگری در نظریه‌های سنتی تجارت خارجی و جایگزینی با نظریه‌های جدید گسترش تجارت جهانی است. گروه دوم نظریه‌های مدرن می‌باشد؛ در این نظریات مزیت نسبی بر عوامل تولید جدید از جمله سلیقه‌ی مصرف‌کننده، شکاف دانش و فناوری، مقیاس فعالیت‌های اقتصادی، بازاریابی، نوآوری و عوامل سیاسی، اجتماعی و نهادی می‌باشد؛ به‌طور مثال در نظریه تشابه ترجیحات لیندر (۱۹۶۱) سلیقه و صرفه‌های مقیاس در تعیین مزیت و توضیح تجارت کالاهای صنعتی اهمیت بیشتری دارد یا در نظریه چرخه‌ی محصول ورنن (۱۹۶۶)^۱ فاصله زمانی نوآوری و اثر مقیاس تعیین‌کننده است (کازرونی، ۱۳۸۷)؛ که نحوه انتقال برخی صنایع به بلوغ رسیده در یک کشور که انحصار آن را بر عهده داشت به کشورهایی که هزینه مونتاژ^۲ و تولید کالای صنعتی در آن‌ها پایین است را توضیح می‌دهد. او در نظریه خود سه مرحله نوزادی، رشد و بلوغ را برای کشوری که در تولید محصولی انحصار دارد در نظر گرفت و بیان کرد در مرحله نوزادی یک محصول جدید تولید می‌شود و کشور مذکور قدرت انحصاری آن را بر عهده دارد و در مرحله رشد سایر کشورها با تقلید از تکنولوژی تولید کشور مذکور با کارگران نیمه ماهر شروع به تولید محصول موردنظر کرده و در مرحله بلوغ تولید محصول به سطح انبوه می‌رسد و از انحصار کشور اول خارج می‌گردد. نظریه شکاف فناوری^۳ (۱۹۶۱) که به نظریه پانزر^۴ نیز معروف است، بیان می‌کند وقتی یک محصول جدید با استفاده از فناوری مدرن در یک کشور تولید می‌شود، این کشور به‌طور موقت انحصار تولید آن محصول را در اختیار دارد و به دلیل مزیت نسبی که از طریق این قدرت انحصاری کسب کرده به تولید بیشتر و صادرات آن محصول می‌پردازد. این مزیت نسبی به دلیل شکاف فناوری که در کشورها وجود داشته شکل گرفته است (دینی ترکمانی، ۱۳۹۱). نظریه مزیت‌های پیش‌تاز بودن^۵ (۱۹۷۰) است که عنوان می‌کند مزیتی که یک کشور در عرصه تجارت جهانی کسب می‌کند ناشی از پیش‌تاز بودن کشور موردنظر در صنعت موردنظر در میان کشورهای مختلف است. این نظریه نقش دولت و دخالت آن در محیط بازرگانی و سیاست‌گذاری در زمینه کارآفرینی و نوآوری را از عوامل موثر در کسب

¹ Reymond Vernon

² Assembly Cost

³ Technologic Gap

⁴ Panzer Theory

⁵ First Mover Advantage Theory

پیش‌تاز بودن می‌داند (همان، ۱۳۹۱). نظریه مزیت رقابت ملی^۱ نیز که توسط پورتر^۲ (۱۹۹۰) مطرح شد چهار عامل برخورداری از منابع اقتصادی و عوامل اولیه تولید، شرایط تقاضا، صنایع مرتبط و نوع استراتژی را از عوامل افزایش یا کاهش مزیت رقابتی کشورها می‌داند (Jovo, 2023)؛ همچنین نظریه تجارت جدید تجارت بین‌المللی را بر اساس صرفه‌جویی در مقیاس، اثرات شبکه و مزیت اولین حرکت توضیح می‌دهد. این به رمزگشایی دلیل اصلی جهانی شدن و تجارت فشرده بین اقتصادهای مشابه کمک می‌کند. علاوه بر این، راه را برای نقش دولت در صنعتی شدن یک کشور هموار می‌کند. این نظریه، یک مدل اقتصادی است که توسط پل کروگمن در سال ۱۹۹۱ برای توضیح تجارت بین‌المللی و جهانی شدن با استفاده از صرفه‌جویی در مقیاس، اثرات شبکه و مزیت اولین حرکت ارائه شده است (همان، ۲۰۲۳).

۱-۲-۱. تجارت و رفاه اقتصادی

تجارت خارجی از طریق عوامل مختلفی موجب تغییر رفاه اقتصادی می‌گردد مانند تورم، رشد و رابطه مبادله. تجارت بین‌الملل می‌تواند از دو طریق رابطه‌ی مبادله و رشد بر رفاه اقتصادی اثرگذار باشد. در مورد رابطه‌ی مبادله، اثر هاربرگر - لارسن - متزلر^۳ بیان می‌دارد که ارتقای سطح رابطه مبادله موجب افزایش درآمد ملی شده ولی چون میل نهایی به مصرف کمتر از یک است، بخشی از درآمد حاصله پس‌انداز خواهد شد که این امر منجر به افزایش رفاه می‌شود. همچنین، هاربرگر (۱۹۵۹)^۴ معتقد بود ارتقا رابطه مبادله بازرگانی موجب افزایش سطح درآمد واقعی می‌شود که این امر موجب افزایش قدرت خرید صادرات شده و رفاه را در پی دارد. اینچنگرین (۱۹۹۶)^۵ نیز نوسان در رابطه‌ی مبادله را به علت اینکه موجب کاهش ورود سرمایه خارجی می‌گردد از عوامل مهم تغییر رفاه می‌داند. رابطه مبادله که معیاری برای بررسی میزان برخورداری از منافع حاصل از تجارت در هر کشور است می‌تواند منجر به تغییر رفاه شود و نوسانات آن، از اصلی‌ترین موانع رفاه اقتصادی می‌باشد؛ به‌عنوان مثال ایران به‌عنوان صادرکننده نفت و مواد خام، به‌شدت به درآمدهای ارزی وابسته است و همین موضوع موجب شده است که بعد از اعمال تحریم‌ها که موجب کاهش رابطه مبادله شده، وضعیت رفاهی نیز با تأثیرپذیری از رابطه‌ی مبادله رو به وخامت بگذارد (اندایش و همکاران، ۱۴۰۰).

مجرای دومی که موجب اثرگذاری تجارت بر رفاه می‌شود، رشد اقتصادی است. نظریات اقتصاددانان در مورد تأثیر تجارت بر رشد به دودسته‌ی موافقان و مخالفان تقسیم می‌شود. موافقان تجارت آزاد

¹ National Competitive Advantage

² Porter

³ Harberger & Luarsen & Metzler

⁴ Harberger

⁵ Eichengreen

از جمله سوداگران (تراز تجاری مثبت موجب افزایش عرضه پول و در نهایت موجب رشد محصول می‌شود)، کلاسیک‌ها (افزایش تخصص در تولید موجب افزایش کارایی در بخش صادرات محور و نیز موجب تخصیص منابع بیشتر به بخش با بهره‌وری بالاتر و در نهایت موجب افزایش محصول و رشد بیشتر می‌شود) و نئوکلاسیک‌ها (تنوع و کیفیت نهاده واسطه و دانش و تکنولوژی موجب رشد بیشتر می‌گردد) معتقدند که تجارت رشد اقتصادی را شتاب می‌دهد و به‌عنوان موتور رشد عمل می‌کند؛ اما مخالفان مانند فردریک لیست^۱، هانس سینگر^۲ و میردال^۳ معتقد بودند آزادی تجاری تنها در آینده‌ای دور قابل‌تصور است و رابطه مبادله به زیان کشورهای صادرکننده مواد اولیه خواهد بود (بهلولوند و عربی، ۱۳۹۹). میزان بهبود در رشد اقتصادی حاصل از تجارت، بستگی به میزان اتکای کشور موردنظر به تجارت خارجی و نیز بستگی به توفیقی که در ایجاد تأثیرپذیری ساختار تولیدی و مصرف داخلی از تجارت کسب نموده‌اند دارد (فرهادی، ۱۳۸۳). ادبیات فراوانی در مورد اثرگذاری تجارت بر رشد و نیز رشد بر رفاه وجود دارد. در اکثر نظریه‌های اقتصادی به اهمیت تجارت و تأثیر آن بر وضعیت رفاهی یک کشور تأکید شده است. برای نمونه آدام اسمیت در کتاب ثروت ملل^۴ محدودیت‌هایی مانند اعمال تعرفه و سهمیه‌بندی تجاری را منسوخ کرده و در نظریه معروف خود تحت عنوان "نظریه مزیت مطلق" اذعان می‌کند که تجارت میان دو کشوری که در تولید کالاهایی که در آن مزیت مطلق دارند، موجب افزایش رفاه اقتصادی هر دو کشور می‌شود. همچنین دیوید ریکاردو در نظریه "مزیت نسبی" خود عنوان می‌کند اگر تجارت میان کشورها آزاد باشد و کشورها دارای مزیت نسبی باشند، این امر به نفع هر دو کشور بوده و رفاه اقتصادی را در آن کشورها افزایش می‌دهد. هکشر و اوهلین نیز در نظریه خود عنوان کردند که تجارت نه تنها تولید و درآمد کشورها را افزایش می‌دهد (که این به نوبه خود موجب افزایش رفاه می‌شود)، بلکه این درآمد افزایش‌یافته می‌تواند موجب انباشت سرمایه بیشتر شده و بر عوامل مؤثر بر رشد اقتصادی اثرگذار باشد (احمدی و حضارمقدم، ۱۳۹۲)؛ به‌طور کلی عموم نظریات نئوکلاسیکی معتقدند که تجارت، آزادسازی تجاری و ایجاد بازارهای جدید به معنی تخصیصی‌تر شدن تولید و تقسیم‌کار بهتر و به دنبال آن افزایش درآمد است و این افزایش درآمد نیز منجر به افزایش حجم پس‌انداز شده و نیز موجب افزایش نرخ انباشت سرمایه و رشد اقتصادی می‌شود و خود رشد نیز از محرک‌های اصلی و قوی افزایش رفاه اقتصادی کشورها است (سپهری، ۱۳۸۶).

¹ Fridrich List

² Hans Singer

³ Mirdal

⁴ The Wealth of Nations

۲-۲. ادبیات تجربی پژوهش

در حوزه کاربردی و تجربی، مطالعات متنوعی درباره‌ی اثر متغیرهای مرتبط با تجارت بر رفاه اقتصادی و اجتماعی انجام شده که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

ثاقب و محرابی (۱۳۸۵) در پژوهشی با استفاده از الگوی تعادل جزئی به ارزیابی اثرات رفاهی ناشی از کاهش موانع تعرفه‌ای تجارت ایران با کشورهای D8 پرداختند. نتایج بیانگر آن بود که در حالی که موانع تعرفه‌ای ایران در تجارت با کشورهای عضو D8 کاهش یابد، موجب می‌شود صادرات، واردات و رفاه ایران افزایش یابد؛ همچنین مجموع آثار رفاهی ایران در تجارت با مصر و پاکستان بیش از کاهش در درآمدهای تعرفه‌ای ایران در اثر کاهش سطح تعرفه است که البته برای مجموع کشورهای عضو گروه این امر صادق نیست. دیگر نتایج حاکی از آن است که بیشترین آثار رفاهی ناشی از افزایش واردات از کشورهای ترکیه و پاکستان حاصل شده اما به‌طور نسبی اثرات رفاهی ناشی از افزایش واردات از پاکستان بیشتر بوده و ترکیه، مالزی، اندونزی، بنگلادش و مصر در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

آکرایان و کوهن^۱ (۲۰۰۸) در مطالعه‌ای با عنوان «آزادسازی تجارت و رفاه خانوار در نپال با استفاده از مدل تعادل عمومی CGE» پرداختند. نتایج حاکی از آن بود که آزادسازی تجاری در نظام نرخ ارز ثابت بیشتر موجب افزایش رفاه خانوار میان ثروتمندان می‌شود و رفاه خانوار فقیرتر کمتر افزایش می‌یابد و یا افزایش نمی‌یابد؛ طبق بررسی آن‌ها رویکرد مقطعی و مرحله‌بندی اصلاحات خارجی موجب رشد و رفاه بیشتر می‌شود؛ در حالی که اصلاحات خارجی همه‌جانبه که شامل تجارت و آزادسازی نرخ ارز به‌طور هم‌زمان است، رشد و رفاه کمتری را در اقتصادی مانند نپال ایجاد می‌کند. محمودی (۱۳۹۱) در پژوهشی براساس مدل پروژه تحلیل‌های تجارت جهانی و مطالعه هاف و هرتل^۲ (۲۰۰۰) به بررسی اثر کاهش تعرفه واردات محصولات کشاورزی از ایران به کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی پرداخت. نتایج بیانگر آن بود که عواملی نظیر نسبت رابطه مبادله به تولید، درآمدهای تعرفه و تخصیص بهینه موجب افزایش رفاه خانوارهای ایرانی شده است؛ برای نمونه ایران افزایش قابل توجهی در رفاه که از صادرات کالای کشاورزی به WTO^۳ ناشی شده را تجربه کرده است.

^۱ Acharya & Cohen

^۲ Huff & Hertel

^۳ World Trade Organization

جیلبرت و همکاران^۱ (۲۰۱۵)، در مطالعه‌ای با استفاده از یک مدل تعادل عمومی نشان دادند که آزادسازی تجارت برای تجارت هم‌زمان میان درون صنعت و بین صنعت می‌تواند موجب کاهش رفاه کشورهای در حال توسعه شود؛ ولی کشورهای توسعه‌یافته از این آزادسازی منتفع می‌شوند. دلیل این امر آن است که تجارت آزاد برای کشورهای در حال توسعه؛ علی‌رغم اینکه امکان تنوع خارجی بیشتری را فراهم می‌کند می‌تواند به‌طور بالقوه موجب تولید بیشتر کالاهای کشاورزی برای خدمت به بازار کشورهای توسعه‌یافته شود و از آنجایی که در بازار کار کشورهای در حال توسعه انحرافات وجود دارد؛ بنابراین این موضوع از منظر رفاهی مشکل‌ساز است. در مقابل اگر شمال از تکنولوژی تولید کشاورزی برتر نسبت به جنوب برخوردار باشد، باز شدن تجارت منجر به کاهش تولید کشاورزی و تعداد کشاورزان در جنوب شده و رفاه جنوب افزایش خواهد یافت.

نجاتی و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی اثرات رفاهی کاهش تعرفه‌های وارداتی بین ایران و کشورهای عضو اتحادیه اوراسیا را در سال ۲۰۱۴ مورد بررسی قرار دادند. نتایج بیانگر آن است در صورتی که تعرفه‌های وارداتی بین ایران و کشورهای عضو به‌طور کامل حذف شود موجب می‌شود اثرات رفاهی معناداری بین روسیه، ایران و قزاقستان به وجود آید و رفاه کمتری نصیب ارمنستان و قرقیزستان می‌شود؛ همچنین تفکیک اثرات رفاهی در ایران بیانگر آن بود بیشترین اثر مثبت بر رفاه به کاهش تعرفه وارداتی از روسیه به ایران و بیشترین اثر منفی بر رفاه مربوط به کاهش تعرفه وارداتی ایران از قزاقستان و بلاروس است.

خلیلی اصل و همکاران (۱۳۹۹)، در مطالعه‌ی خود براساس روش فینسترا^۲ (۱۹۹۴) و برودا و واین-اشتاین^۳ (۲۰۰۶) به بررسی تأثیر تنوع در واردات کالاها و میزان واردات بر وضعیت رفاهی مصرف‌کنندگان در دوره زمانی ۱۳۹۷-۱۳۹۳ در کشور ایران پرداختند. طبق نتایج آن‌ها تنوع و میزان واردات کالاها اثر مثبت و معناداری بر وضعیت رفاهی مصرف‌کنندگان دارد. با توجه به تحریم‌های آمریکا در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ میزان واردات کشور کاهش یافته و به دنبال آن تنوع کالایی واردات نیز کاهش یافته و رفاه مصرف‌کنندگان نیز کاهش یافته است؛ اما در سال‌های ۱۳۹۵ و ۱۳۹۶ با افزایش میزان واردات و تنوع کالاهای وارداتی، رفاه مصرف‌کنندگان افزایش یافته است که این به دلیل توافق برجام و رفع تحریم‌های مؤثر در این سال‌ها بوده است.

حری و همکاران (۱۳۹۹)، در پژوهشی اثر چرخه‌های تجاری بر شاخص رفاه اقتصادی در ایران را با روش دلفی و الگوی گرانشی از ۱۳۵۹ تا ۱۳۹۵ مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد امنیت

¹ Gilbert et al.

² Feenstra

³ Broda & Weinstein

اقتصادی بیشترین اهمیت را در میان ۴ جزء دارد؛ هم‌چنین چرخه‌های تجاری بر شاخص رفاه اثر مثبت دارند؛ به‌نحوی که رونق اقتصادی موجب بهبود رفاه اقتصادی و رکود اقتصادی موجب کاهش شاخص رفاه می‌شود.

نگهدار (۱۴۰۰)، در پژوهشی با بهره‌گیری از روش داده‌های تلفیقی اثر آزادسازی تجاری بر رفاه اقتصادی در ۱۴ کشور منتخب در حال توسعه از ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۸ مورد بررسی قرار داد. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که ثبات پولی و آزادی اقتصادی اثر مستقیم بر رفاه اقتصادی دارد؛ هم‌چنین تجارت خارجی اثر معکوس بر رفاه اقتصادی دارد و اندازه دولت با اثر معناداری بر رفاه اقتصادی همراه نیست. اندایش و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی تأثیر نسبت رابطه مبادله به تولید بر رفاه اقتصادی در ایران را با استفاده از شاخص ترکیبی رفاه اقتصادی و رهیافت خود رگرسیونی با وقفه‌های توزیعی طی بازه زمانی ۱۳۹۸-۱۳۶۴ مورد بررسی قرار دادند تا از اثر تحریم بر رفاه اقتصادی را مورد ارزیابی قرار دهند. نتایج این پژوهش نشان‌دهنده آن است که اثر مستقیم میان نسبت رابطه مبادله به تولید و شاخص رفاه اقتصادی وجود دارد. به‌طوری که کاهش نسبت رابطه مبادله به تولید در دهه ۹۰ منجر به کاهش شاخص رفاه اقتصادی گردیده است؛ هم‌چنین تولید ناخالص داخلی، پس‌انداز ملی و نسبت رابطه مبادله به تولید بازرگانی بر رفاه اثر مثبت دارند.

مهدی‌زاده راینی و همکاران (۱۴۰۱) در مطالعه‌ای با بهره‌مندی از داده‌های فصلی و روش خود رگرسیونی با وقفه‌های توزیعی ارتباط آزادسازی اقتصادی و شاخص رفاه در ایران طی دوره زمانی ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۷ مورد ارزیابی قرار دادند. نتایج بررسی آنان نشان داد که با افزایش در آزادی اقتصادی، شاخص رفاه افزایش می‌یابد؛ هم‌چنین دیگر نتایج مطالعه آن‌ها حاکی از وجود رابطه مثبت و معنادار میان درآمد سرانه، میزان تحصیلات دانشگاهی و درآمد مالیاتی با رفاه و رابطه منفی میان نرخ بیکاری، افزایش جمعیت و اندازه دولت با رفاه است.

زروکی و همکاران (۱۴۰۲) در پژوهشی با استفاده از رهیافت خود رگرسیونی با وقفه‌های توزیعی خطی و غیرخطی به بررسی اثر رانت نفت بر رفاه اقتصادی در ایران طی دوره زمانی ۱۳۵۲ تا ۱۴۰۰ پرداختند. نتایج الگوی متقارن نشان داد بین رانت نفت و رفاه اقتصادی اثر مستقیم وجود دارد و در الگوی نامتقارن رانت نفت اثر مثبت و نامتقارن بر رفاه اقتصادی دارد؛ هم‌چنین تورم اثر معکوس بر رفاه اقتصادی دارد.

ساباستین و ارنست^۱ (۲۰۲۳)، به بررسی پیامدهای تغییرات تعرفه واردات بر رفاه خانوار در نیجریه با رویکرد CGE در سال ۲۰۱۹ پرداختند. آن‌ها به‌منظور بررسی تأثیر تغییرات تعرفه واردات بر رفاه

^۱ Sabastine and Ernest

خانوار در نیجریه از متغیر درآمد و حجم مصرف خانوار به عنوان معیاری از رفاه خانوار استفاده کردند و با بررسی اثر تعرفه واردات بر متغیرهای مذکور در چهار سناریو (مبنی بر کاهش و افزایش تعرفه واردات) به این نتیجه رسیدند که رابطه منفی بین تغییرات تعرفه واردات با درآمد و حجم مصرف برقرار می‌باشد. طبق بررسی آن‌ها، کاهش نرخ واقعی تعرفه اثرات مثبتی بر وضعیت رفاهی خانوارها از طریق کانال‌های افزایش درآمد و حجم مصرف خانوار دارد و عکس این موضوع نیز برای کشور نیجریه صادق است.

در کل، عموم مطالعات این حوزه بر اثر مثبت تجارت و کاهش موانع تعرفه‌ای بر وضعیت رفاهی کشورها از طریق مجراهای مختلف تأکید می‌کنند. هم‌چنین در داخل و خارج کشور در ارتباط با اثر تجارت خارجی بر سایر متغیرها نظیر رشد اقتصادی، فقر، توزیع درآمد و ... که به صورت غیرمستقیم بر رفاه اثرگذارند مطالعات متنوعی انجام شده است که در ادامه به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

احمدی و حضارمقدم (۱۳۹۲)، در مقاله‌ای با استفاده از داده‌های ۱۴ کشور در حال توسعه و طی دوره زمانی ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۱ نشان دادند که آزادسازی تجاری، شرایط رقابت بین‌المللی و نیز سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی می‌تواند نقش بنیادی در رشد، رفاه و توسعه کشورها ایفا کند؛ طبق نتیجه آن‌ها رشد اقتصادی منتج شده از گسترش حجم تجارت موجب دسترسی بهتر افراد جامعه به خدمات آموزشی، بهداشتی و مصرفی گردیده و سطح رفاه و توسعه انسانی را افزایش می‌دهد.

دینچ و همکاران^۱ (۲۰۱۷)، در پژوهشی با استفاده از رهیافت پانل دیتا اثر همبستگی تجارت خارجی بر رشد اقتصادی را در طی ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۱ مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد تجارت خارجی اثر مستقیم بر رشد اقتصادی داشته و مصرف انرژی، توسعه سرمایه انسانی انرژی‌بر و مصرف سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی اثر مثبت دارد.

جلائی و گرگینی (۱۳۹۹)، در پژوهشی با استفاده از داده‌های سری زمانی و بر مبنای روش خود رگرسیون برداری و تصحیح خطای برداری اثر تجارت خارجی بر ضریب جینی دهک‌های درآمدی روستایی ایران را از ۱۳۶۱ تا ۱۳۹۴ مورد مطالعه قرار دادند. نتایج بیانگر آن است در صورتی که تجارت خارجی در کوتاه‌مدت افزایش یابد موجب عادلانه‌تر شدن توزیع درآمد و کاهش ضریب جینی در کلیه گروه‌های درآمدی می‌شود؛ علاوه بر آن اندازه اثرگذاری تجارت خارجی بر ضریب جینی در گروه درآمدی بالا و پایین جامعه بیشتر از سایر گروه‌های درآمدی در کوتاه‌مدت است؛ در حالی که بین

^۱ Dinc & et al

تجارت خارجی و ضریب جینی در بلندمدت در پنج دهک پایینی ارتباط مستقیم و در پنج دهک بعدی این ارتباط غیرمستقیم است.

بهلولوند و عربی (۱۳۹۹) در مطالعه‌ای با بهره‌گیری از روش پانل در ارتباط بازبودن تجاری و متغیرهای کلان اقتصادی را در کشورهای اسلامی D8 در دوره زمانی ۱۹۹۴ تا ۲۰۱۷ مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاصل از توابع واکنش ضربه‌ای حاکی از آن بود که در کوتاه‌مدت بین درجه باز بودن تجاری و تورم و رشد اقتصادی و اشتغال ارتباط مثبت وجود دارد؛ علاوه بر آن تغییر ناگهانی در بلندمدت به اندازه یک انحراف معیار در متغیر باز بودن تجاری اثر معناداری بر سه متغیر یادشده نمی‌گذارد.

زیدآبادی و همکاران (۱۴۰۲)، در پژوهشی تأثیر اصلاح راهبردهای تجارت خارجی بر اشتغال کامل در ایران با روش خود رگرسیونی با وقفه‌های توزیعی از ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۷ مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد آزادسازی تجاری به‌وسیله‌ی حذف و کاهش تعرفه‌ها و افزایش واردات در کوتاه‌مدت اثر معناداری می‌گذارد. درایف^۱ (۲۰۲۳)، در پژوهشی تأثیر تجارت خارجی بر توسعه پایدار را در مراکش با روش خودرگرسیونی با وقفه‌های توزیعی طی دوره ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۹ مورد بررسی قرار دادند. نتایج الگوی پیش‌بینی شده تجارت بیانگر آن بود که انرژی بر توسعه پایدار اثر مثبت و منابع تجدیدپذیر بر توسعه پایدار اثر منفی دارد.

فرهان^۲ (۲۰۲۳) در پژوهشی تأثیر تجارت خارجی بر رشد اقتصادی در کشور عراق را با روش خودرگرسیونی با وقفه‌های توزیعی طی دوره زمانی ۱۹۸۰ تا ۲۰۲۰ مورد بررسی قرار داد. نتایج حاکی از آن بود که تجارت خارجی و سرمایه‌گذاری خارجی اثری مستقیم بر رشد اقتصادی دارد و همچنین درجه باز بودن تجاری در کوتاه‌مدت اثری مثبت بر رشد اقتصادی داشته است. بنابراین عموم مطالعاتی که به‌صورت غیرمستقیم اثرات تجارت را بر رفاه مورد بررسی قرار داده بودند، بر تأثیرات مثبت تجارت بر روی متغیرهایی نظیر رشد اقتصادی، ضریب جینی، اشتغال کامل و گاهی نیز تورم تأکید داشته‌اند.

۳. روش‌شناسی پژوهش

۳-۱. شاخص ترکیبی رفاه اقتصادی

در این پژوهش، به دلیل آن که بعد اقتصادی رفاه مدنظر می‌باشد و همین‌طور مشخصه‌های ویژه شاخص رفاه و توانایی در خلاصه کردن حجم زیادی از اطلاعات و تحلیل واقعی‌تر از رفاه افراد از میان

¹ Drayf

² Farhan

شاخص‌های مختلف رفاه اقتصادی برای ارزیابی مدل مدنظر پژوهش حاضر از شاخص ترکیبی رفاه (IEWB) به عنوان شاخصی جامع و فراگیر استفاده می‌شود. شاخص ترکیبی رفاه اقتصادی از چهار بعد جریان مصرف سرانه مؤثر، جریان ثروت سرانه حقیقی، توزیع درآمد و امنیت اقتصادی تشکیل می‌شود؛ در این راستا برای هر یک از این ابعاد به روش خاصی وزن‌هایی در نظر گرفته می‌شود؛ بنابراین وزن اختصاص یافته به هر بُعد با توجه به مشاهدات مختلف، متفاوت خواهد بود (Osberg & Sharpe, 2009). فرم کلی این شاخص به صورت زیر است:

$$IEWB = CF + WS + ID + ES$$

(۱)

مقدار شاخص رفاه اقتصادی را با اجزای چهارگانه‌ای اندازه می‌گیرند که عبارت از جریان مصرف^۱ (CF)، موجودی دارایی مولد^۲ (WS)، توزیع درآمدهای فردی^۳ (ID) و سطح امنیت اقتصادی^۴ (ES) است.^۵ (بختیاری و همکاران، ۱۳۹۱). جهت محاسبه شاخص ترکیبی رفاه اقتصادی، با توجه به نسبت اهمیت هر یک از اجزای شاخص، به هر کدام از ابعاد به ترتیب، ضرایب مختلفی تعلق می‌گیرد. در این مطالعه نیز با توجه به مطالعات گذشته و به پیروی از روش اوزبرگ و شارپ (۲۰۰۹)، ضرایب اجزاء چهارگانه به ترتیب، ۰/۴ به مصرف، ۰/۱ به موجودی منابع مولد و به دو جزء توزیع درآمد و امنیت اقتصادی ضریب یکسان ۰/۲۵ اختصاص داده شده است. توضیح پایانی آنکه با توجه به متفاوت بودن واحد سنجش هر یک از ابعاد، قبل از محاسبه میانگین وزنی، مقادیر محاسباتی هر یک از ابعاد نرمالایز می‌شود. بدین مفهوم که اگر بُعد با x نشان داده شود، از فرمول زیر آن بُعد نرمال شده است:

$$x_N = \frac{x_i - x_{min}}{x_{max} - x_{min}}$$

۲.۳. ارائه الگوی پژوهش

باتوجه به هدف این پژوهش با روش خودرگرسیون با وقفه‌های توزیعی (ARDL) اثر تجارت بر رفاه اقتصادی در ایران مورد بررسی. الگوی مورد استفاده در این پژوهش در تبیین الگو از مطالعات اندایش و همکاران (۲۰۲۲)، مهدی‌زاده راینی و همکاران (۲۰۲۲)، عمر (۲۰۱۴) و شهرآزوه‌همکاران (۲۰۲۴) استفاده شده است. از این الگو بیشتر به منظور آزمون فرضیه‌ها و نظریه‌های اقتصادی استفاده

^۱ Consumption Flow

^۲ Wealth Stocks

^۳ Distribution of Individual Income

^۴ Level of Economic Security

^۵ برای مطالعه بیشتر درباره اجزای شاخص و نحوه محاسبه به مطالعه بختیاری و همکاران (۱۳۹۱) و زروکی و همکاران (۱۴۰۱) رجوع شود.

می‌شود و گاهی نیز، قابلیت استفاده به‌منظور پیش‌بینی را دارد. اهمیت الگوهای ARDL را می‌توان از چند بعد مورد بررسی قرار داد. با توجه به اینکه در این الگوهای از وقفه‌های متغیرهای وابسته و مستقل استفاده می‌شود، قابلیت بررسی اثر تأخیری متغیرها در آن فراهم است. از طرف دیگر، این الگوها قابلیت استفاده از متغیرهای با درجه انباشتگی مختلف را برای محققان فراهم می‌کند. در ادامه الگوی پژوهش در دو قالب بر اساس دو شاخص از تجارت خارجی (۱). درجه باز بودن اقتصادی، ۲. نسبت صادرات و واردات به تولید) تصریح می‌شود. به‌نحوی که در هر دو تصریح از الگوی پژوهش، IEWB به‌عنوان متغیر وابسته بیانگر رفاه اقتصادی می‌باشد که با شاخص ترکیبی رفاه (تشریح شده در بخش قبل) محاسبه شده است.

تصریح الگوی پژوهش در قالب نخست:

تصریح نخست از الگوی پژوهش بر مبنای رهیافت خود رگرسیون با وقفه‌های توزیعی $(ARDL(p_1, q_1, r_1, s_1, u_1, v_1))$ منطبق بر معادله (۲) است:

$$IEWB_t = \sum_{j=1}^{p_1} \rho_j IEWB_{t-j} + \sum_{j=0}^{q_1} \theta_{1j} Open_{t-j} + \sum_{j=0}^{r_1} \beta_j TOT_{t-j} + \sum_{j=0}^{s_1} \delta_j OilGasExR_{t-j} + \sum_{j=0}^{u_1} \varphi_j RGDPPC_{t-j} + \sum_{j=0}^{v_1} \omega_j Inf_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (2)$$

که در آن $Open$ به‌عنوان درجه باز بودن اقتصاد برابر با نسبت مجموع صادرات و واردات به تولید ناخالص داخلی؛ همچنین TOT نسبت رابطه مبادله به تولید به‌صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی، $OilGasExR$ صادرات نفت و گاز به‌صورت درصدی از تولید ناخالص داخلی، $RGDPPC$ سرانه حقیقی تولید ناخالص داخلی و Inf نرخ تورم است. در ادامه رابطه ایستای (۲) به رابطه پویای (۳) بر مبنای الگوی تصحیح خطا تعمیم داده شده است:

$$\Delta IEWB_t = \rho IEWB_{t-1} + \theta_1 Open_{t-1} + \beta TOT_{t-1} + \delta OilGasExR_{t-1} + \varphi RGDPPC_{t-1} + \omega Inf_{t-1} + \sum_{i=1}^{p_1-1} \rho_i \Delta IEWB_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_1-1} \theta_{1i} \Delta Open_{t-i} + \sum_{i=0}^{r_1-1} \beta_i \Delta TOT_{t-i} + \sum_{i=0}^{s_1-1} \delta_i \Delta OilGasExR_{t-i} + \sum_{i=0}^{u_1-1} \varphi_i \Delta RGDPPC_{t-i} + \sum_{i=0}^{v_1-1} \omega_i \Delta Inf_{t-i} + \vartheta_{1t} \quad (3)$$

بر اساس الگوی فوق می‌توان اثر درجه باز بودن اقتصادی را بر رفاه در ایران در وضعیت کوتاه‌مدت و بلندمدت آزمون نمود.

✓ تصریح الگوی پژوهش در قالب دوم:

تصریح دوم از الگوی پژوهش نیز بر مبنای رهیافت خود رگرسیون با وقفه‌های توزیعی $(ARDL(p_2, q_{21}, q_{22}, r_2, s_2, u_2, v_2))$ منطبق بر معادله (۴) است:

$$IEWB_t = \sum_{j=1}^{p_2} \rho_j IEWB_{t-j} + \sum_{j=0}^{q_{21}} \theta_{21j} ExR_{t-j} + \sum_{j=0}^{q_{22}} \theta_{22j} ImR_{t-j} + \sum_{j=0}^{r_2} \beta_j TOT_{t-j} + \sum_{j=0}^{s_2} \delta_j OilGasExR_{t-j} + \sum_{j=0}^{u_2} \varphi_j RGDP_{t-j} + \sum_{j=0}^{v_2} \omega_j Inf_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (4)$$

که در آن ImR و ExR به ترتیب برابر با نسبت صادرات و واردات کالاها و خدمات به تولید است. مشابه با قبل در ادامه نیز رابطه ایستای (۴) به رابطه پویای (۵) بر مبنای الگوی تصحیح خطا تعمیم داده شده است:

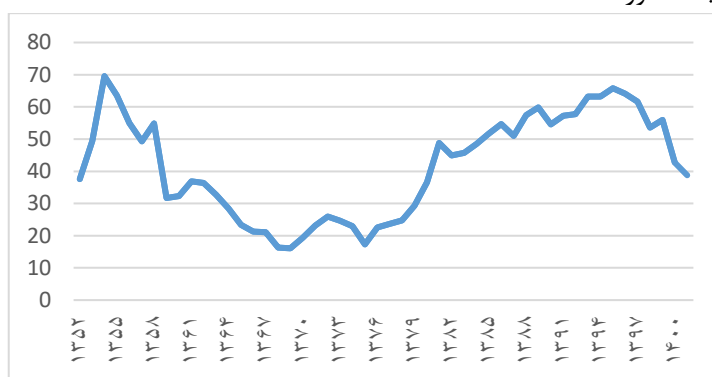
$$\begin{aligned} \Delta IEWB_t = & \rho IEWB_{t-1} + \theta_{21} ExR_{t-1} + \theta_{22} ImR_{t-1} + \beta TOT_{t-1} + \delta OilGasExR_{t-1} + \\ & \varphi RGDP_{t-1} + \omega Inf_{t-1} + \sum_{i=1}^{p_2-1} \rho_i \Delta IEWB_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_{21}-1} \theta_{21i} \Delta ExR_{t-i} + \\ & \sum_{i=0}^{q_{22}-1} \theta_{22i} \Delta ImR_{t-i} + \sum_{i=0}^{r_2-1} \beta_i \Delta TOT_{t-i} + \sum_{i=0}^{s_2-1} \delta_i \Delta OilGasExR_{t-i} + \\ & \sum_{i=0}^{u_2-1} \varphi_i \Delta RGDP_{t-i} + \sum_{i=0}^{v_2-1} \omega_i \Delta Inf_{t-i} + \vartheta_{2t} \end{aligned} \quad (5)$$

براساس الگوی فوق می‌توان اثر صادرات و واردات به‌طور جداگانه را بر رفاه در ایران در وضعیت کوتاه‌مدت و بلندمدت آزمون نمود. لازم به توضیح است که کلیه متغیرهای توضیحی پژوهش در قالب سالانه و طی دوره زمانی ۱۳۵۲-۱۴۰۱ از درگاه اینترنتی مرکز آمار و بانک مرکزی ایران و بانک جهانی استخراج و پردازش شده است.

۴. توصیف داده‌های پژوهش

روند حرکتی شاخص رفاه اقتصادی از سال ۱۳۵۲ تا ۱۴۰۱ در نمودار (۱) ترسیم شده است. همان‌طور که در نمودار (۱) مشاهده می‌شود، نوسان بالایی در روند حرکتی شاخص وجود داشته است. در فاصله سال‌های ۱۳۵۲-۱۳۵۳ ممکن است به دلیل وقوع جنگ اعراب و اسرائیل و شوک اول نفتی قیمت نفت یک‌باره روند افزایشی طی کرده باشد؛ اما تورمی که به دلیل افزایش درآمد نفت و افزایش بودجه دولت پدید آمده بود موجب گردید تا هیچ علامتی از بهبود رفاه مشاهده نشود؛ به‌طوری‌که در این دوره همه‌ی بخش‌ها اعم از حمل‌ونقل، مسکن و وضعیت رفاهی کارگران در وضعیت نامطلوبی قرار داشت و حتی برخی مردم از دسترسی به کالاهای اساسی زندگی ناتوان شده بودند. در این دوره کشور ایران با بحران بیماری هلندی مواجه شد. در دهه ۱۳۷۰ ممکن است خاتمه یافتن جنگ و سیاست‌های سازندگی پس‌از آن منجر به بهبود شاخص رفاه اقتصادی شده باشد. در دهه ۱۳۸۰ نیز تک‌نرخ کردن نرخ ارز و تأسیس صندوق ملی منجر به بهبود شاخص رفاه اقتصادی شد و در این دوره رفاه اقتصادی روندی باثبات و افزایشی را طی کرد. در دهه ۱۳۹۰ ممکن است تشدید تحریم‌های اقتصادی از جانب غرب و تورم و رکود اقتصادی منجر به کاهش سطح رفاه اقتصادی خانوارها شده باشد. همچنین مطابق با نمودار (۱) مقدار شاخص رفاه پس از سال ۹۵ که دوره پسا برجام است، افت قابل توجهی را نشان می‌دهد. بدین خاطر در تبیین این افت چشمگیر در رفاه اقتصادی، متغیر مجازی تحریم نیز در برآورد الگو لحاظ می‌شود؛ همچنین کمترین میزان شاخص رفاه مربوط به سال

۱۳۶۹ با مقدار ۱۶/۰۴ و بیشترین میزان شاخص رفاه مربوط به سال ۱۳۵۴ معادل ۶۹/۵ است. در ارتباط با محاسبات شاخص رفاه سایر مطالعات نظیر زروکی و همکاران (۱۴۰۳) در بازه زمانی (۱۳۵۰-۱۴۰۱)، رقم میانگین ۴۱/۳ و زروکی و همکاران (۱۴۰۲) در بازه زمانی (۱۳۵۶-۱۴۰۰)، مقدار ۴۱/۶ صمیمی و همکاران (۱۳۹۷) در بازه زمانی ۲۰۰۵-۲۰۱۵ را برای ۵۰ کشور منتخب در سه گروه درآمدی، میانگین ۹۸ و بختیاری و همکاران (۱۳۹۱) میانگین شاخص رفاه ایران را در ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۷ بدست آوردند.

نمودار ۱. شاخص ترکیبی رفاه اقتصادی

منبع: یافته‌های پژوهش

همچنین جهت تبیین داده‌ها، میانگین متغیرهای اصلی پژوهش در کل دوره و ۸ زیر دوره محاسبه شده است که به شرح جدول (۱) می‌باشد. همان‌طور که در جدول (۱) مشاهده می‌شود میانگین شاخص رفاه اقتصادی در کل دوره ۴۱/۷ بوده و کمترین و بیشترین میانگین آن مربوط به برنامه اول و برنامه پنجم توسعه است و به ترتیب معادل ۲۰/۹ و ۶۰/۲ می‌باشد. میانگین نسبت صادرات نفت و گاز به تولید در کل دوره برابر با ۱۵/۶ درصد بوده و کمترین میانگین آن مربوط به برنامه ششم معادل ۱۱/۵ و بیشترین آن مربوط به قبل از انقلاب معادل ۳۵/۹ می‌باشد. میانگین کلی درآمد سرانه ۵۳/۸ میلیون ریال و کمترین و بیشترین میانگین آن به ترتیب مربوط به برنامه اول معادل ۳۳/۵ میلیون ریال و دوره قبل از انقلاب معادل ۸۷/۸ میلیون ریال می‌باشد. میانگین کلی تورم ۱۸/۱ درصد بوده و کمترین میانگین تورم مربوط به برنامه سوم معادل ۱۳/۱ درصد است و بیشترین آن برای برنامه ششم توسعه و معادل با ۲۸/۸ درصد می‌باشد. میانگین درجه باز بودن تجاری و نسبت رابطه مبادله به تولید در کل دوره به ترتیب برابر با ۴۴/۳ و ۱۹/۹ درصد بوده و کمترین میانگین درجه باز بودن تجاری و رابطه مبادله به ترتیب مربوط به دوره پس از انقلاب تا پایان جنگ و برنامه ششم توسعه به ترتیب معادل با ۳۲/۸ و ۵/۴- درصد و بیشترین میانگین آن

مربوط به قبل از انقلاب به ترتیب معادل با ۶۶/۹ و ۴۹/۱ درصد است. میانگین نسبت صادرات به تولید در کل دوره برابر با ۲۲/۴ درصد بوده و کمترین و بیشترین میانگین آن به ترتیب مربوط به دوره پس از انقلاب تا پایان جنگ با رقم ۱۳/۷ درصد و دوره قبل از انقلاب با رقم ۳۸/۷ درصد است. میانگین نسبت واردات به تولید در کل دوره برابر با ۲۱/۹ درصد بوده و کمترین و بیشترین میانگین آن به ترتیب مربوط به برنامه دوم توسعه با رقم ۱۵/۲ درصد و قبل از انقلاب با رقم ۲۸/۱ درصد است. در دوره پس از انقلاب تا پایان جنگ نسبت به دوره قبل از انقلاب به جز تورم، میانگین کل متغیرهای پژوهش روند کاهشی داشته است. در برنامه اول به غیر از نسبت رابطه مبادله به تولید، شاخص رفاه و درآمد سرانه میانگین تمامی متغیرها نسبت به دوره انقلاب تا پایان جنگ افزایش یافته است. در برنامه دوم توسعه نسبت به برنامه اول، میانگین شاخص رفاه اقتصادی، درآمد سرانه، تورم و نسبت صادرات به تولید ممکن است اجرای سیاست‌هایی نظیر تشویق صادرات، اصلاح قیمت‌ها و رشد نقدینگی موجب شده باشد میانگین متغیرهای مذکور به ترتیب معادل ۶/۲، ۱۵/۸، ۱۱/۷ و ۴/۰ درصد افزایش یابد.

جدول ۱. میانگین متغیرهای پژوهش

زیر دوره	رفاه اقتصادی	صادرات نفت و گاز به تولید (درصد)	صادرات به تولید (درصد)	واردات به تولید (درصد)	درجه باز بودن تجاری (درصد)	نسبت رابطه مبادله به تولید (درصد)	تورم (درصد)	درآمد سرانه (میلیون ریال)
قبل از انقلاب	۵۴/۹	۳۵/۹	۳۸/۷	۲۸/۱	۶۶/۹	۴۹/۱	۱۳/۸	۸۷/۸
بعد انقلاب تا پایان جنگ	۳۳/۴	۱۲/۴	۱۳/۷	۱۹/۰	۳۲/۸	۲۵/۰	۱۶/۳	۴۶/۲
برنامه اول	۲۰/۹	۱۵/۰	۱۷/۴	۲۲/۶	۴۰/۱	۱۳/۴	۱۹/۶	۳۳/۵
برنامه دوم	۲۲/۲	۱۳/۸	۱۸/۱	۱۵/۲	۳۴/۷	۱۱/۸	۲۱/۹	۳۸/۸
برنامه سوم	۴۱/۰	۱۸/۴	۲۳/۴	۲۳/۷	۴۷/۱	۱۶/۵	۱۳/۱	۴۷/۲
برنامه چهارم	۵۳/۸	۲۰/۶	۲۷/۹	۲۲/۹	۵۰/۴	۳۴/۶	۱۳/۸	۶۶/۰
برنامه پنجم	۶۰/۲	۱۱/۳	۲۴/۰	۱۹/۲	۴۳/۲	۱۳/۱	۱۸/۳	۶۰/۳
برنامه ششم	۵۲/۷	۱۱/۵	۲۵/۴	۲۷/۳	۵۲/۸	-۵/۴	۲۸/۸	۵۹/۱
میانگین کل دوره	۴۱/۷	۱۵/۶	۲۲/۴	۲۱/۹	۴۴/۳	۱۹/۹	۱۸/۱	۵۳/۸

منبع: یافته‌های پژوهش

میانگین درجه باز بودن، نسبت صادرات نفت و گاز، رابطه مبادله و نسبت واردات به تولید نیز به ترتیب به میزان ۱۳/۳-، ۷/۸- و ۱۲/۵- و ۳۲/۸- درصد کاهش داشته است. در برنامه سوم ممکن است اجرای سیاست‌هایی مانند یکسان‌سازی نرخ ارز و حذف موانع غیرتعرفه‌ای موجب شده باشد میانگین همه متغیرها روند صعودی به خود بگیرند و شاخص ترکیبی رفاه اقتصادی و نسبت واردات به تولید به ترتیب معادل ۸۴/۶ و ۵۶/۳ بیشترین رشد داشته است؛ در حالی که تورم به میزان ۳۹/۹- کاهش رشد داشته است. در برنامه چهارم نسبت به برنامه سوم ممکن است تحریم‌ها و کاهش قیمت نفت موجب شده باشد تا میانگین نسبت واردات به تولید روند کاهشی داشته باشد؛ در این دوره میانگین شاخص رفاه، درآمد سرانه، تورم، نسبت صادرات نفت و گاز به تولید، نسبت رابطه مبادله به تولید و درجه باز بودن تجاری و نسبت صادرات به تولید به ترتیب معادل ۵۳/۸، ۶۶/۰۵، ۱۳/۸، ۲۰/۶، ۳۴/۶، ۵۰/۴ و ۲۷/۹ درصد می‌باشد. در برنامه پنجم ممکن است نا اطمینانی در نرخ ارز موجب شده باشد میانگین همه متغیرها روند کاهشی داشته باشند؛ ولی شاخص رفاه و تورم در این دوره به‌طور متوسط ۱۱/۸ و ۳۳/۱ درصد رشد داشته است. در برنامه ششم ممکن است نوسان شدید نرخ ارز و تشدید تحریم‌های بین‌المللی موجب شده باشد میانگین همه متغیرها به‌جز رفاه اقتصادی، درآمد سرانه و نسبت رابطه مبادله به تولید روند افزایشی طی کند؛ همچنین میانگین نسبت رابطه مبادله به تولید و صادرات نفت و گاز به تولید در دوره موردبررسی دارای نوسان بوده است؛ به‌نحوی که از دوران قبل انقلاب تا برنامه دوم توسعه روند کاهشی داشته است و در برنامه سوم و چهارم افزایش‌یافته و پس‌از آن در برنامه‌ی ششم کاهش رشد را تجربه کرده است.

۵. نتایج پژوهش

همان‌طور که در مقدمه اشاره شد الگوی پژوهش در دو قالب برآورد شده است. پیش از برآورد الگو لازم است تا آزمون مانایی متغیرها انجام شود. برای این منظور از آزمون‌های ریشه واحد دیکی-فولر تعمیم‌یافته، فیلیپس-پرون و دیکی-فولر با لحاظ شکست ساختاری استفاده و نتایج در جدول (۲) گزارش شده است. نتایج هر سه آزمون نشان می‌دهد که نخست هیچ‌یک از متغیرها از درجه انباشت دو برخوردار نیست و دوم اینکه برخی متغیرها مانا بوده و برخی نامانا با درجه انباشت یک هستند. با توجه به نتیجه حاصل از آزمون ریشه واحد و درجه انباشت متفاوت برای متغیرها می‌توان از رهیافت خود رگرسیونی با وقفه‌های توزیعی در برآورد الگو بهره جست.

جدول ۲. نتایج آزمون‌های ریشه واحد

متغیر		دیکی-فولر تعمیم‌یافته				فیلیپس-پرون				دیکی-فولر با لحاظ شکست ساختاری	
		در سطح		در تفاضل		در سطح		در تفاضل		در سطح	در تفاضل
		آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	مرتبۀ اول	مرتبۀ اول
		آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	سطح احتمال	آماره آزمون
IEWB	۱/۵۱	۸۱۳	۰/	۱/۸۷	۰۰۰	۱۰۸	۰/	۰۰۰	۰/	۱/۷۱	۰/
		آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال
Open	۱/۱۴	۲۲۸	۰/	۱/۵۸	۰۰۱	۱۱۵	۰/	۰۰۱	۰/	۱/۳۳	۰/
		آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال
ExR	۱/۰۸	۲۵۴	۰/	۱/۳۲	۰۰۰	۱۲۳	۰/	۰۰۰	۰/	۱/۸۰	۰/
		آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال
ImR	۱/۹۵	۰۰۴	۰/	-	-	۱۰۴	۰/	-	-	-	-
		آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال
TOT	۱/۶۹	۰۳۲	۰/	-	-	۱۱۲	۰/	-	-	۱/۰۱	۰/
		آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال
OilGasEx	۱/۵۹	۲۸۵	۰/	۱/۲۰	۰۰۰	۱۴۶	۰/	۰۰۰	۰/	۱/۲	۰/
		آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال
RGDPPC	۱/۸۶	۱۶۵۸	۰	۱/۷۷	۰۰۰	۱۳۳	۰/	۰۰۰	۰/	۱/۲۵	۰/
		آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال
Inf	۱/۴۲	۰۰۵	۰/	-	-	۱۲۳	۰/	-	-	-	-
		آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال	آماره آزمون	سطح احتمال

منبع: یافته‌های پژوهش

✓ نتایج برآورد الگوی پژوهش در قالب اول (درجه باز بودن اقتصادی و رفاه)

برآورد الگو با رهیافت ARDL نیازمند تعیین وقفه بهینه است. در این الگو جهت تعیین وقفه بهینه از معیار شوارتز-بیزین استفاده شده است. کمینه‌ی این معیار بیانگر وقفه بهینه یک می‌باشد. مطابق جدول (۳) ضرایب برآوردی در کوتاه‌مدت بیانگر آن است که درجه باز بودن اقتصادی با ضریب ۰/۳۶ اثری مثبت بر رفاه اقتصادی دارد؛ همچنین نسبت رابطه مبادله به تولید و صادرات نفت و گاز نیز به ترتیب با ضرایب ۰/۱۸ و ۰/۴۵ بر رفاه اقتصادی به‌طور مثبت تأثیرگذار است. درآمد سرانه نیز مطابق با انتظار در کوتاه‌مدت با اثری مثبت (با ضریب ۰/۱۵) بر رفاه همراه است. مطابق با آزمون والد نرخ تورم نیز مطابق با انتظار با ضریب ۰/۴۰- اثری منفی بر رفاه اقتصادی دارد. ضریب برآوردی متغیر

مجازی پسابرچام ($Dum96400$) منفی و معنادار است. بدین تفسیر که در سال‌های پسابرچام ($1396-1401$) به‌طور متوسط سطح رفاه اقتصادی به میزان $10/7$ واحد نسبت به سال‌های قبل از آن کاهش یافته است. ضریب جمله تصحیح خطا برابر با $0/69-$ بوده و معنادار است. این بدان معنا است که هر سال 69 درصد از عدم تعادل در رفاه اقتصادی توسط متغیرهای توضیحی تصحیح و به سمت روند بلندمدت خود نزدیک شده است.

جدول ۳. نتایج برآورد الگوی پژوهش در قالب نخست

		متغیر توضیحی	ضریب	آماره t	احتمال	آزمون والد
کوتاهمدت		$IWEB(-1)$	$0/31$	$1/89$	$0/067$	
		$Open$	$0/36$	$2/23$	$0/032$	
		TOT	$0/18$	$3/38$	$0/002$	
		$OilGasExR$	$0/45$	$1/79$	$0/082$	
		$RGDPPC$	$0/15$	$1/77$	$0/085$	
		Inf	$-0/31$	$-2/65$	$0/012$	آماره F: $10/9$ ، برآیند اثر: $-0/40$
		$Inf(-1)$	$-0/09$	$-2/11$	$0/047$	سطح احتمال: $0/002$
	$Dum96400$	$-10/7$	$-3/56$	$0/001$		
		ضریب تصحیح خطا	$-0/69$	$-8/49$	$0/000$	
بلندمدت		$Open$	$0/52$	$2/22$	$0/032$	
		TOT	$0/26$	$7/47$	$0/000$	
		$OilGasExR$	$0/65$	$2/20$	$0/034$	
		$RGDPPC$	$0/22$	$2/76$	$0/009$	
		Inf	$-0/58$	$-5/55$	$0/000$	
آزمون‌های تشخیصی						
خودهمبستگی سریالی	مقدار آماره				$3/38$	
	سطح احتمال				$0/185$	
ناهمسانی واریانس	مقدار آماره				$8/24$	
	سطح احتمال				$0/606$	
نرمالیتی	مقدار آماره				$0/22$	
	سطح احتمال				$0/896$	
آزمون کرانه‌ها						
سطح خطا		کرانه یک	کرانه دو	آماره آزمون		
۱ درصد		$4/21$	$5/52$	$8/90$		
۵ درصد		$3/15$	$4/29$			
۱۰ درصد		$2/70$	$3/70$			

منبع: یافته‌های پژوهش

نتایج برآورد در بلندمدت نیز به‌مانند کوتاه‌مدت بیانگر اثرگذاری مثبت درجه باز بودن اقتصادی، نسبت رابطه مبادله به تولید، صادرات نفت و گاز و درآمد سرانه و نیز اثرگذاری منفی تورم بر رفاه اقتصادی است. به‌طوری‌که با افزایش یک‌درصدی درجه باز بودن اقتصادی، رفاه اقتصادی به میزان ۰/۵۲ واحد افزایش خواهد یافت؛ این نتیجه با نتایج پژوهش محمودی (۱۳۹۱) و نگهدار (۱۴۰۰) و مهدی‌زاده‌راینی (۱۴۰۱) هم‌راستا و با نتایج جیلبرت و همکاران (۲۰۱۵) در تضاد می‌باشد؛ همان‌طور که در مبانی نظری اشاره شد درجه باز بودن اقتصادی و ایجاد بازارهای جدید منجر به تخصصی شدن تولید و تقسیم‌کار بهتر و به‌تبع آن افزایش درآمد بیشتر می‌شود که این عامل به‌نوبه خود میزان پس‌انداز و انباشت سرمایه را افزایش می‌دهد و موجب رشد اقتصادی شده و درنهایت رفاه اقتصادی را افزایش می‌دهد. ضریب برآوردی نسبت رابطه مبادله به تولید نشان می‌دهد که با افزایش یک‌درصدی در نسبت رابطه مبادله به تولید، رفاه اقتصادی به میزان ۰/۲۶ واحد افزایش می‌یابد. این نتیجه با نتایج پژوهش اندایش و همکاران (۱۴۰۰) و جینگ و ژانگ (۲۰۱۲)^۱ و آمادومایگا (۲۰۱۴)^۲ هم‌راستا و با نتایج اینچنگ‌رین (۱۹۹۶) در تضاد می‌باشد. مطابق با انتظار نظری ارتباط مستقیم بین نسبت رابطه مبادله به تولید و رفاه اقتصادی قابل توجیه است. به‌نحوی که مطابق با نظریه هاربرگر-لارسن-متزلر، بهبود سطح رابطه مبادله درآمد ملی را افزایش داده و به علت کوچک‌تر از یک بودن میل نهایی به مصرف بخشی از درآمد کسب‌شده پس‌انداز شده که این امر درنهایت رفاه اقتصادی را افزایش می‌دهد. ضریب برآوردی صادرات نفت و گاز نیز نشان می‌دهد که با افزایش یک‌درصدی در نسبت صادرات نفت و گاز به تولید، رفاه اقتصادی به میزان ۰/۶۵ واحد افزایش می‌یابد. این نتیجه با نتایج پژوهش زروکی و همکاران (۱۴۰۲) و عباسیان و همکاران (۲۰۱۷) هم‌راستا و با نتایج فرزنانگان و همکاران^۳ (۲۰۱۶) در تضاد می‌باشد. مطابق با انتظار نظری ارتباط مستقیم بین صادرات نفت و گاز و رفاه اقتصادی قابل توجیه است. به‌نحوی که با افزایش صادرات نفت و گاز درآمد ارزی افزایش یافته که موجب افزایش مخارج دولت و تولید کل شده و درآمد سرانه افزایش یافته و در نهایت موجب افزایش رفاه اقتصادی می‌شود. ضریب برآوردی درآمد سرانه نشان می‌دهد که با افزایش یک‌میلیون ریال در درآمد سرانه، رفاه اقتصادی به میزان ۰/۲۲ واحد افزایش می‌یابد؛ این نتیجه با نتایج پژوهش دنیر و همکاران^۴ (۲۰۱۳)، کلارک و همکاران^۵ (۲۰۰۸)، حسینی دوست و همکاران (۱۴۰۱) و زروکی و همکاران (۱۳۹۷) هم‌راستا می‌باشد. مطابق با انتظار نظری

^۱ Jing & Zhang

^۲ Amadomiga

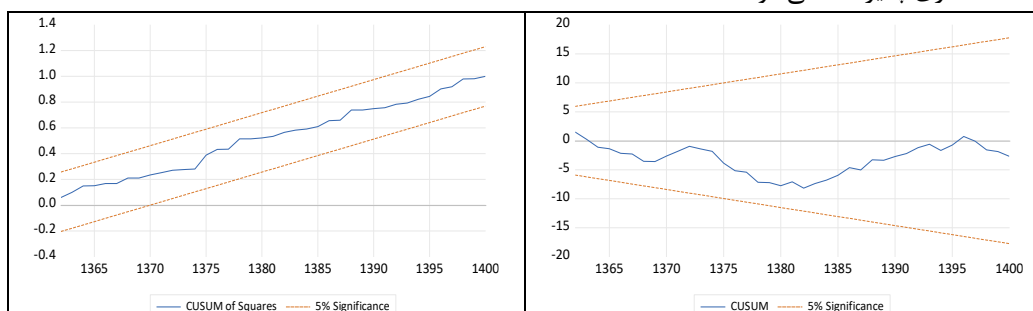
^۳ Farzanegan et al

^۴ Diener & et al

^۵ CLark & et al

ارتباط مستقیم بین درآمد سرانه و رفاه اقتصادی قابل توجیه است. به نحوی که افزایش مخارج بهداشتی و عمرانی (ارتقای نیروی کار) نابرابری را کاهش داده و از این مجرا موجب افزایش درآمد و رفاه جامعه می‌شود. با افزایش یک درصدی تورم، رفاه اقتصادی به میزان $0/58$ واحد کاهش می‌یابد. نتیجه پژوهش در ارتباط با نوع اثرگذاری تورم بر رفاه با نتایج زروکی و همکاران (۱۴۰۱)، ناصری بافقی و دهقان‌تفتی (۱۳۹۵)، فریدمن (۱۹۷۷) هم‌راستا و با نتایج خندان (۱۳۹۲) در تضاد می‌باشد. مطابق با انتظار نظری تورم موجب افزایش هزینه‌های تولید شده و با کاهش مصرف کالا و خدمات، قدرت خرید و درآمد حقیقی قابل‌تصرف، موجب کاهش رفاه اقتصادی می‌شود.

پس از برآورد مدل رگرسیونی و انجام آزمون‌های تشخیصی، نوبت به آزمون‌های ثبات ساختاری می‌رسد. در این راستا از آزمون‌های ثبات ساختاری پسماند تجمعی^۱ و مجذور پسماند تجمعی^۲ که منعکس‌کننده ثبات در ضرایب برآوردی در طول دوره مورد بررسی می‌باشد، استفاده شده است. نتایج آزمون‌های مذکور در نمودار (۲) منعکس شده است. نمودار (۲) موید آن است که ضرایب برآوردی الگوی پژوهش در قالب نخست در دوره مورد بررسی دارای ثبات ساختاری بوده و وجود شکست ساختاری پذیرفته نمی‌شود.

نمودار ۲. آزمون ثبات ساختاری پسماند تجمعی و مجذور پسماند تجمعی در قالب نخست

منبع: محاسبات پژوهش

✓ نتایج برآورد الگوی پژوهش در قالب دوم (صادرات و واردات و رفاه)

در برآورد دوم از الگوی پژوهش، کمینه آماره شوارتز-بیزین بیانگر وقفه بهینه یک می‌باشد. نتایج برآورد در جدول (۴) گزارش شده است. مطابق با جدول (۴)، ضرایب برآوردی در کوتاه‌مدت بیانگر آن است که صادرات و واردات به ترتیب با ضریب $0/82$ و $0/23$ با اثر مثبت بر رفاه اقتصادی همراه

¹ Cumulative Sum of Residuals (CUSUM)

² Cumulative Sum of Squared Residuals (CUSUMQ)

است؛ به طوری که با افزایش یک درصدی در نسبت صادرات به تولید، رفاه اقتصادی به میزان $0/82$ واحد افزایش و با افزایش یک درصدی در نسبت واردات به تولید رفاه اقتصادی به میزان $0/23$ واحد افزایش می‌یابد. در کوتاه‌مدت جهت مقایسه اثر صادرات و واردات بر رفاه از آزمون والد استفاده شده است. نتایج آزمون نشان می‌دهد که در کوتاه‌مدت تفاوت معناداری در اثرگذاری صادرات و واردات بر رفاه اقتصادی وجود دارد؛ به نحوی که اثر صادرات بر رفاه به طور معناداری بزرگتر از اثر واردات بر رفاه است؛ همچنین مطابق با انتظار و مشابه با برآوردهای قبلی نسبت رابطه مبادله به تولید، صادرات نفت و گاز و درآمد سرانه به طور مثبت و تورم به طور منفی بر رفاه اقتصادی اثرگذار است. ضریب برآوردی متغیر مجازی پسا برجام منفی و معنادار است و نشان می‌دهد که در سال‌های پس‌برجام سطح رفاه اقتصادی به طور معناداری نسبت به سال‌های قبل از آن کاهش یافته است. نتایج بلندمدت نیز مشابه با کوتاه‌مدت بیانگر اثرگذاری مثبت صادرات و واردات بر رفاه اقتصادی است؛ به نحوی که با افزایش یک درصدی در نسبت صادرات و واردات به تولید، رفاه اقتصادی به ترتیب به میزان $1/15$ و $0/33$ واحد افزایش می‌یابد. در مقایسه این دو اثر آزمون تفاضل میانگین نشان می‌دهد که اثر صادرات بر رفاه اقتصادی به طور معناداری متفاوت و بزرگتر از اثر واردات است؛ به نحوی که می‌توان اظهار داشت که اثر مثبت صادرات بر رفاه بیش از سه برابر اثر مثبت واردات بر رفاه است. نتایج پژوهش در ارتباط با نوع اثرگذاری صادرات و واردات بر رفاه با نتایج خلیلی اصل و همکاران (۱۳۹۹)، هاشمی رهقی (۱۴۰۱) هم‌راستا و با نتایج ساباستین و ارنست (۲۰۲۳) در تضاد می‌باشد؛ همچنین قابل ذکر است مشابه با قبل، نسبت رابطه مبادله به تولید، صادرات نفت و گاز و درآمد سرانه با اثری مثبت و تورم با اثری منفی بر رفاه اقتصادی همراه است.

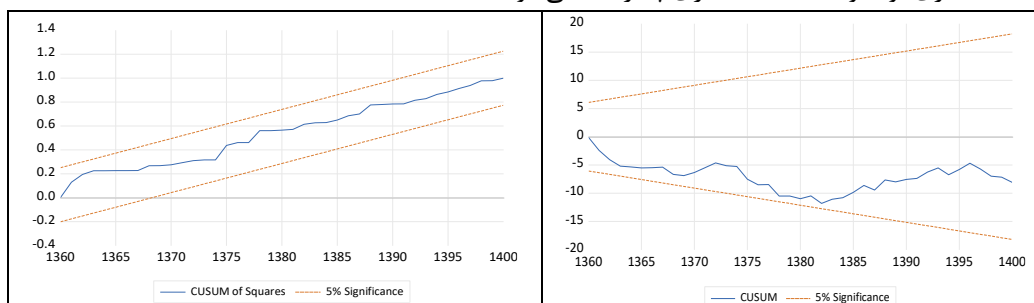
جدول ۴. نتایج برآورد الگوی پژوهش در قالب دوم

آزمون والد	احتمال	آماره t	ضریب	متغیر توضیحی
	$0/090$	$1/74$	$0/29$	$IEWB(-1)$
آماره F: $7/31$ ، برآیند دو ضریب: $0/59$ سطح احتمال: $0/010$	$0/002$	$3/43$	$0/82$	$ExportR$
	$0/071$	$1/86$	$0/23$	$ImportR$
	$0/010$	$2/74$	$0/17$	TOT
	$0/021$	$2/40$	$0/49$	$OilGasExR$
	$0/097$	$1/70$	$0/17$	$RGDPPC$
آماره F: $15/5$ ، برآیند اثر: $-0/45$ سطح احتمال: $0/000$	$0/010$	$-2/71$	$-0/36$	Inf
	$0/019$	$-2/50$	$-0/09$	$Inf(-1)$
	$0/000$	$-5/26$	$-8/81$	$Dum96400$
	$0/000$	$-9/03$	$-0/71$	ضریب تصحیح خطا

بلندمدت:	<i>ExportR</i>	۱/۱۵	۳/۹۵	۰/۰۰۰	آزمون تفاضل میانگین: آماره: ۱۷/۳، برآیند اثر: ۰/۸۲
	<i>ImportR</i>	۰/۳۳	۲/۰۹	۰/۰۴۳	
	<i>TOT</i>	۰/۲۴	۵/۷۱	۰/۰۰۰	
	<i>OilGasExR</i>	۰/۷۰	۳/۷۱	۰/۰۰۱	
	<i>RGDPPC</i>	۰/۲۴	۲/۶۶	۰/۰۱۲	
	<i>Inf</i>	-۰/۶۳	-۹/۳۸	۰/۰۰۰	
آزمون‌های تشخیصی					
خودهمبستگی سریالی	مقدار آماره	۲/۵۵			
	سطح احتمال	۰/۲۷۹			
ناهمسانی واریانس	مقدار آماره	۱۲/۵			
	سطح احتمال	۰/۳۲۷			
نرمالیتی	مقدار آماره	۱/۳۴			
	سطح احتمال	۰/۵۱۲			
آزمون کرانه‌ها					
	سطح خطا	کرانه یک	کرانه دو	آماره آزمون	
	۱ درصد	۳/۹۸	۵/۳۵	۸/۵۸	
	۵ درصد	۲/۹۸	۴/۱۴		
	۱۰ درصد	۲/۶۱	۳/۶۱		

منبع: یافته‌های پژوهش

مشابه با برآورد نخست، در برآورد دوم نیز پس از برآورد مدل رگرسیونی و انجام آزمون‌های تشخیصی، نوبت به آزمون‌های ثبات ساختاری می‌رسد. نتایج آزمون‌ها در این برآورد در نمودار (۳) منعکس شده است. نمودار (۳) موید آن است که ضرایب برآوردی الگوی پژوهش در این قالب نیز دارای ثبات ساختاری بوده و شکست ساختاری پذیرفته نمی‌شود.

نمودار ۳. آزمون ثبات ساختاری پسماند تجمعی و مجذور پسماند تجمعی در قالب دوم

منبع: محاسبات پژوهش

۶. نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

تجارت خارجی از طریق ترویج رشد اقتصادی، بهبود تخصیص منابع و فراهم کردن دسترسی به کالاهای باکیفیت بالاتر موجب بهبود رفاه اقتصادی می‌شود. با این حال مزایای به‌طور یکسان توزیع نمی‌شود و تجارت منجر به افزایش نابرابری درآمدی شود. وجود عوامل خارجی و ساختار سیاست‌های دولت تأثیر قابل‌توجهی در تعیین میزان خالص رفاه دارد. بنابراین در پژوهش حاضر اثر تجارت بر رفاه اقتصادی در ایران بر اساس رهیافت خود رگرسیون با وقفه‌های توزیعی بررسی شد. به‌نحوی که الگوی پژوهش در دو قالب بر مبنای دو شاخص از تجارت بین‌الملل شامل درجه باز بودن اقتصادی و نسبت صادرات و واردات به تولید تصریح شد. جهت ارزیابی اثر تجارت بر رفاه اقتصادی، متغیر رفاه اقتصادی با استفاده از شاخص ترکیبی طی تقریباً ۵ دهه (۱۳۵۲-۱۴۰۱) محاسبه شد. توصیف داده‌ها حاکی از آن است که میانگین شاخص رفاه در دوره موردبررسی روند نوسانی داشته است؛ در ادامه جهت بررسی اثر تجارت خارجی بر رفاه، علاوه بر صادرات و واردات، از شاخص درجه باز بودن اقتصاد استفاده شده است. همچنین، در روش مورد استفاده در الگو، علاوه بر دو شاخص تبیین‌کننده تجارت بین‌الملل، با توجه به تأثیرپذیری رفاه از نسبت رابطه مبادله به تولید، صادرات نفت و گاز، درآمد سرانه و تورم اثر این چهار عامل نیز بر رفاه برآورد شده است. نتایج برآورد در بلندمدت نشان می‌دهد که نخست، مطابق با انتظار نظری، شاخص‌های تبیین‌کننده تجارت بین‌الملل در این مطالعه با اثری مثبت بر رفاه اقتصادی همراه است. دوم، اندازه اثرگذاری مثبت صادرات و واردات بر رفاه اقتصادی تفاوت معناداری با یکدیگر دارد. به‌نحوی که اثرگذاری صادرات کالاها و خدمات به‌طور معناداری بزرگ‌تر (بیش از سه برابر) از اثرگذاری واردات کالاها و خدمات بر رفاه اقتصادی است. سوم، نسبت رابطه مبادله به تولید، صادرات نفت و گاز و درآمد سرانه نیز مطابق با انتظار دارای اثری مثبت بر رفاه اقتصادی است و تورم نیز رفاه اقتصادی را کاهش می‌دهد. نتایج این مطالعه با مطالعه اندایش و همکاران (۲۰۲۲) و مهدی‌زاده راینی و همکاران (۲۰۲۲) هم‌راستا بوده ولی با نتایج مطالعه فرزنانگان و همکاران (۲۰۱۶) در تضاد می‌باشد. پیرو یافته‌ها پیشنهادات مطرح‌شده بدین شرح است: ۱- سیاست‌گذاران اقتصادی جهت بهبود رفاه اقتصادی، تمرکز بیشتری بر تجارت خارجی و به‌ویژه صادرات داشته باشند. ۲- پیشنهاد می‌شود که سیاست‌گذاران اقتصادی به‌طور هدفمند به‌منظور افزایش صادرات، سیاست‌هایی نظیر متنوع‌سازی صادرات، اعطای یارانه صادراتی، سیاست‌های آزادسازی تجاری نظیر ایجاد مناطق آزاد، کاهش وابستگی به صادرات نفت و گاز و سرمایه‌گذاری درآمدهای آن در بازارهای بین‌المللی نظیر بورس، بیمه و میداین نفت و گاز در سایر کشورها، تأسیس حساب ذخیره ارزی و حذف موانع غیرتعرفه‌ای را در دستور کار قرار دهند. ۳- در مورد واردات نیز

پیشنهاد می‌گردد با برقراری ترتیبات تجارت آزاد و یا تعرفه ترجیحی با شرکای تجاری اصلی، آزادسازی واردات کالاهای سرمایه‌ای صورت گیرد تا به دنبال آن رشد اشتغال در کوتاه‌مدت و بلندمدت حاصل شود. ۴- جهت ارتقای سطح رفاه اقتصادی سیاست‌هایی نظیر افزایش درآمد سرانه، ایجاد اشتغال و به‌کارگیری هم‌زمان سیاست انقباضی پولی و انبساطی مالی، کنترل تورم و نیز حذف تحریم‌ها در جهت کاهش هزینه‌های تجاری مدنظر قرار گیرد.

References

- Abbasian E., Moftakhari A., & Nademi Y. (2017). The nonlinear effects of oil revenues on social welfare in Iran. *Refahj*, 17(64), 39-72. [In Persian]
- Acharya, S., & Cohen, S. (2008). Trade liberalisation and household welfare in Nepal. *Journal of Policy Modeling*, 30(6), 1057-1060. doi:10.1016/j.jpolmod.2007.12.005.
- Ahmadi, A., & Hozarmoghadam, N. (2012). Investigating the effect of trade liberalization on the human development index in developing countries. *Strategic Studies of Public Policy*, 11(4), 92-112. [In Persian]
- Amiti, M., Redding, S.J., & David, E. (2019). The impact of the 2018 tariffs on prices and welfare, *The Journal of Economic Perspectives*, 33(4), 187-210. DOI: 10.1257/jep.33.4.187
- Amadomiga, M. (2014). Analysing the terms of trade effect for Pakestan, *Pakistan of Institute Development Economics*, 28(3), 1-59. <https://doi.org/10.22034/bs.2022.254026>
- Andayesh, Y., Mansouri, S. A., & Mohammad Hoseini, A. (2022). Investigating the effect of the result of trade exchange relationship on economic welfare in Iran. *Commercial Surveys*, 20(115), 1-26. 254026, <https://doi.org/10.22034/bs.2022.254026>. [In Persian]
- Arinze, S., & Odior, E. S. (2023). Implications of import tariff changes on household welfare in Nigeria: A CGE model approach. *International Journal of Developing and Emerging Economies*, 11(1), 54-82. <https://doi.org/10.37745/ijdee.13>.
- Armaan Mehr, M., & Farahmandmanesh, A. (2017). Investigating the effect of price change on the welfare of urban households by separating income deciles and commodity groups. *Economic Modelling*, 11(3), 49-74. [in persian]
- Asadi Zeidabadi, F., Salmanpour, A., Khorshidei, G.H., Memarnejad, A., & Diani, M. (2023). The effects of reforming foreign trade strategies on full employment (Evidence from Iran). *Islamic Economics and Banking*, 12 (45), 14. [In Persian]
- Azizi, Z. (2023). The impact of export diversification and trade openness on gender development in MENA Countries. *New Economy and Trad*, 18(2), 49-81 doi: 10.30465/jnet.2023.43606.1967. [In Persian]
- Bakhtiari, S., Ranjbar, H., & Ghorbani, S. (2013). Composite index of economic well being and its measurement for selected developing countries. *Economic Growth and Development Research*, 3(9), 58-41. [In Persian]

- Beheshti, M., Memarnejad, A., Torabi, & T., Hosseini, S. (2022). The effect of financial development and trade liberalization on economic growth in upper middle income countries. *Journal of Economic Research and Policies*, 30(102), 395-432. <http://dx.doi.org/10.52547/qjerp.30.102.395>. [In Persian]
- Behrad-Amin, M., Zamanian, G., & Esfandiyari, M. (2017). The impact of oil shocks on foreign trade in Iran: The role of inflation targeting policy. *Quarterly Journal of Applied Theories of Economics*, 4(1), 1-28. [In Persian]
- Bohloolvand E., Arabi H. (2020). The study of the relationship between trade openness and macroeconomic variables in islamic countries of the G8 based on panel VAR approach. *Iranian Journal of Official Statistics Studies*, 31(1), 121-149. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.25385798.1399.31.1.1.5>. [In Persian]
- Dini Torkamani, A. (2012). The international economic order: A future-study approach. *Monthly Quarterly Journal Economic Research and Policies*, 20(61), 193-216. [In Persian]
- Eichengreen, B. (1996). Globalizaing capital: A history of the international monetary system, *Journal of Macroeconomic*, 37(12), 128-145.
- Farhady, A. (2004). A survey of foreign trade effects on Iran's economic growth. *JPBUD*. 9(1), 27-58. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.22519092.1383.9.1.1.5>. [In Persian]
- Farzanegan, M. R., Khabbazan, M. M., & Sadeghi, H. (2016). Effects of oil sanctions on Iran's economy and household welfare: New evidence from A CGE model. In *Economic Welfare and Inequality in Iran: Developments Since the Revolution* (pp. 185–211). MAGKS Joint Discussion Paper Series in Economics.
- Firlana, A., F., & Wahyu, D. N. H. (2022). Testing Hecksher Ohlin theory: Evidence from Singapore in 1991-2016. *ASIAN Economic and Business Development*, 5(1), 82-96. doi: 10.54204/aebd/vol5no1october2022008.
- Gilbert, J., Beladi, H., & Oladi, R. (2015). North-south trade liberalization and economic welfare. *Review of Development Economics*, 19(4), <https://doi/10.1111/rode.12182>
- Harberger, A. (1959). Currency depreciation, income, and the balance of trade, *Journal of Political Economy*, 58(37), 42-60.
- Hashemi Rahghi, S. (2022). The Effect of Exports on Economic Well-being in Iran. Master's thesis of Babol Road Science Institute. [In Persian]
- Horry, H., Jalae, S. A., & Lashkari, M. (2020). Investigation the effect of business cycle on the index of economic well-being in Iran. *Iranian Journal of Economic Research*, 25(82), 149-172. <https://doi/10.22054/ijer.2020.11913>. [In Persian]
- Jafari Samimi, A., Zaroki, S., & Sadati Amiri, S. R. (2019). Economic welfare analysis with an emphasis on aspects of globalization. *Economic Modelling*, 12(44), 1-23. [In Persian]
- Jalae, S. A., & Gorgini, M. (2020). The investigation of foreign trade effect on Income disturbance between each rural income deciles of Iran. *Quarterly Journal*

- of *Fiscal and Economics Policies*, 8(31), 77-112. <https://doi/10.52547/qjefp.8.31.77>. [In Persian]
- Jawaid, S. T., Waheed, A., & Siddiqui, A. H. (2019). Terms of trade and economic growth in developing country: Evidence from bilateral and commodity level analysis. *Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies*, 13(1), 1-19. <https://doi.org/10.1108/JCEFTS-07-2019-0035>
- Jing & Zhang, O. (2012). Trade and welfare in world. *Journal of Macroeconomic*, 12(3), 14-23.
- Jovo, A., Dzenan, K., Filip, Đ., & Mirza, B. (2023). Business strategy and competitive advantage. <https://doi/10.4324/9781003359173>
- Krugman, P. R. (1994). Peddling prosperity: Economic sense and nonsense in the age of diminished expectations. WW Norton & Company. <https://doi.org/10.2307/1925577>
- Kazeroni, A. (2007). Theories of international trade. Hamedan: Noor Elam Publication. [In Persian]
- Keshavarz, KH. (2015). The effect of the exchange relationship on the national income of Iran. The third international conference on management and economics, 1(7), 1-17. [In Persian]
- Khalili Asl, M., Rasekhi, S., & Shohhoseini, S. (2019). The study of welfare effects of import variety in Iran. *Industrial Economics Research*, 3(9), 8-17. <https://doi.org/10.30473/indeco.2019.7012>. [In Persian]
- Laursen, S., & metzler, A. (1950). Flexible exchange rate and the theory of employment review of economic and statistios, *Journal Development Countries*, 32(28), 281-299. <https://doi.org/10.2307/1925577>
- Mahmoodi A. (2014). The impact of trade liberalization on welfare of trade partners using GTAP model (Case study: Iran). *QJER*, 14(1): 127-150. <http://dorl.net/dor/20.1001.1.17356768.1393.14.1.7.6> .[In Persian]
- Mehdizadeh Raeini, M. J., Mohhamadi, H., Salarpoor, M. & Ziai, S. (2022). Investigating the relationship between economic freedom and social welfare in Iran, based on Amartya Sen of social welfare. *Financial Economics*, 16(58), 281-308. <https://doi.org/10.30495/fed.2022.691511>. [In Persian]
- Mehrabi, L., & Saqib, H.(2005). Examining the welfare effects of reducing Iran's tariff barriers in trade with the D8 group. *Business Research*, 10(40), 155-186. [In Persian]
- Mehri Telyabi, F., Fotros, M. H., Mowlaei, M., & Hosseinidoust, S. E. (2022). Effect of foreign R&D on social welfare index in sanctioned countries. *Economic Growth and Development Research*, 12(46), 66-47. <https://doi.org/10.30473/egdr.2021.57270.6118>. [In Persian]
- Naser Bafghi, M. & Dehghan Tafti, M. A. (2015). Comparative comparison of the effect of inflation on the economic well-being of some OPEC member countries.

- Conference on Management and Humanities Researches in Iran, Tehran, Manager Management Research Institute, University of Tehran. [In Persian]
- Nejati, M., Bahmani, M., Jalae Esfandabadi, S. A., & Balaghi Inalo, Y. (2020). Analyzing the welfare effects of trade liberalization using multi-regional computable general equilibrium model approach: The case of Iran and Eurasia economic union. *Journal of Economics and Modelling*, 11(1), 153-179. [10.29252/JEM.2020.100522](https://doi.org/10.29252/JEM.2020.100522). [In Persian]
- Negahdar, P. (2021). Investigating trade liberalization on the economic well-being of selected developing countries. Kurdistan University master's thesis. [In Persian]
- Osberg, L., & Sharpe, A. (2009). New estimates of the index of economic well-being for selected OECD countries. *Review of Income and Wealth*, 48(3).
- Salam Farhan, Y. (2023). The impact of foreign trade on the economic growth of Iraq. *Department of Economics and Finance*, 1-61 <https://hdl.handle.net/11363/6693>.
- Sepehri, M. (2006). Human development Tehran: Institute of labor and social security. [In Persian]
- Sheraz, S., Ali, M. M., & Sadiq, R. (2024). Trade globalization and human welfare: An analytical study of Pakistan. *Journal of Economic Sciences*, 3(1), 69-84.
- Slensnik, T. D.; (2019). Empirical approach to the measurement of welfare, *Journal of Economic Literature*, 12(90), 2108-2165. <https://doi.org/10.1016/j.agrformet.2019.02.004>
- Temiz Dinç, D., Gökmen, A., Nakip, M., & Azari, N. M. (2017). The impact of foreign trade issues on economic growth in some developing countries including Iran and Turkey. *Journal of Transnational Management*, 22(3), 171-202.. <https://doi.org/10.1080/15475778.2017.1346455>.
- Umer, F. (2014). Impact of trade openness on economic growth of Pakistan: An ARDL approach. *Journal of Business & Economic Policy*, 1(1), 39-59.
- Vartia, Y.O. (2020). Efficient methods of measuring welfare change and welfare, *Journal of Economic Literature*, 12(90), 2108-2165. <https://doi.org/10.21149/11519>
- Yazdani, F. (2002). Basic concepts in social welfare (Social policy, social support, welfare and social security). *Social Welfare*, 4(10), 31-54. [In Persian]
- Zaroki, S., Yousefi Barfurushi, A., Yousefzadeh Roshan, Z., & Ahmadi, A. (2023). Analysis of the effect of oil rent on economic well-being in Iran with an emphasis on the underground economy. *Journal of Economic Research (Tahghihat- E-Eghtesadi)*, 58(3), 395-431. [10.22059/jte.2023.356519.1008801](https://doi.org/10.22059/jte.2023.356519.1008801). [In Persian]
- Zaroki, S., Ahmadi, A., Hasanpour Varkolaei, M., & Zare Chamazakhti, M. R. (2024). Analysis of the effect of public and private investment on economic well-being in Iran during 5 decades. *Stable Economy Journal*, 5(1), 1-27. doi: [10.22111/sedj.2024.47445.1422](https://doi.org/10.22111/sedj.2024.47445.1422). [In Persian]

Zaroki, S., Mollatabar Firoozjaei, F., Nasrnejad Nesheli, S., & Norozi, M. (2024). Analysis of the effect of tax fairness and complexity on economic welfare in Iran. *Economic Research and Policies*; 31 (108) :201-250..doi.org/10.61186/qjerp.31.108.201.[In Persian]